

ΠΕΡΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ¹

Τί χρυσοὶ ὥραῖοι χρόνοι ! Τί ὥραία ἐποχή !
Εἶς' ἐλεύθερος νῦν γράψης ὅ τι σ' ἔλθ' εἰς τὸ κεφάλι.

Α. ΒΛΑΧΟΣ.

Κύριοι,

Πρὸ ἑξ. περίπου μηνῶν βαρυτάτῃ ἐπερρίφθη ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου κατὰ τοῦ εἰσηγητοῦ τοῦ ἡμετέρου δραματικοῦ ἀγῶνος κατηγορία, ὅτι παραγνωρίζων τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν καὶ καταχρώμενος τὴν ὑμετέραν ἐμπιστοσύνην, κατέστησε τὴν ἐκθεσιν αὐτοῦ δοχεῖον πάσης πρωτοτυπίας, ἐπικναστατήσας κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων νόμων τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ κύρους πάντων ἀνεξαίρετως τῶν κριτικῶν, μικρῶν τε καὶ μεγάλων. Τοιαύτη οὖσα ἐπεδάρυνε καὶ τρεῖς ἄλλους ἀγωνοδίκας, οἵτινες συνυπογράψαντες τὴν ἐκθεσιν ἐκείνην ἐκηρύττοντο συνένοχοι ἐπικναστατικοῦ κινήματος, ὅπως ἀνερμόστου εἰς τὸ ἦθος, τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἐπίσημον θέσιν, ἣν κατέχουσιν ἐν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ ἀνασχευὴ λοιπὸν τῆς κατηγορίας ἐπεδύλλετο ἡμῖν ἀναποδράστως καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν τούτων, καὶ ὑπὲρ τοῦ εἰσηγητοῦ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ Συλλόγου, τοῦ τιμήσαντος διὰ τῆς ψήφου του τοὺς ἀγωνοδίκας. Ἀλλὰ τὸ κατηγορητήριον μόλις ἐκοινοποιήθη ἡμῖν λήγοντος τοῦ Μαΐου διὰ τοῦ Παρνασσῶ², ὅτε δὲ προσήλθομεν ν' ἀπολογηθῶμεν, εὔρομεν κεκλεισμένας ἤδη ἔνεκα τῆς θερινῆς ὥρας τοῦ Συλλόγου τὰς θύρας. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι τὴν ἀπαλογίαν ἡμῶν ἠδυνάμεθα νῦν ὑποβάλλωμεν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ. Ἀλλ' ἀρμοδίους αὐτοῦ δικαστὰς ἐθεώρησεν ὁ εἰσηγητὴς μόνους ὑμᾶς, τοὺς ἐπιφορτίσαντας τὴν ἐντολὴν καὶ ἀκούσαντας τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπὶ καταχρήσει ταύτης καταγγελίαν. Δίκαιον δὲ ἄλλως καὶ ἐλληνοπρεπὲς νομίζομεν, ἂν ὄντως ἡδίκηθησαν ὑπὸ τοῦ κατηγοροῦ οἱ ἀγωνοδίκαί καὶ ἡ ἀλήθεια, ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ περιβόλῳ, ὅπου διεπράχθη τὸ ἀδίκημα, νῦν τελεσθῇ σήμερον καὶ ἡ ἀγνιστήριος τούτου θυσία.

Τὸ μετὰ τῆς παρούσης καὶ τῆς ἐν τῷ Παρνασσῷ ὁμιλίας τοῦ κατηγορήσαντος κ. Α. Βλάχου μεσολαβῆσαν μακρὸν διάστημα χρόνου, ἀναγκάζει ἡμᾶς νῦν ἐνθυμίσωμεν τὸ θέμα τῆς συζητήσεως διὰ βραχυτάτων, ἀλλ' αὐτολεξεῖ πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων. Ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος³ περιείχοντο αἱ ἀκόλουθοι δύο περικοπαί: α' Ἀφίνοντες κατὰ μέρος πᾶσαν δογματικὴν προκατάληψιν καὶ εἰς μόνον τὰ ἐμπειρικὰ διδάγματα ὑποκειμένοι τῆς ἱστορίας, βλέπομεν ὅτι πανταχοῦ αἱ ποιηταὶ οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξαν ἢ κἄτοπτρα πιστῶς ἀντανεκλῶντα τὰς ιδέας καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν συγχρόνων. Καὶ ἀφοῦ ἐπειράθημεν ν' ἀποδείξωμεν τοῦτο διὰ παρα-

1 Ἀπηγγέλοη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 22^ῃ Ὀκτωβρίου 1877.—2 Ἰδ. σελ. 321.—3 Ἰδ. σ. 218

δειγμάτων, προσεθέτομεν: α' Αδύνατον φαίνεται ἡμῖν ποιητὴς γὰρ γεννηθῆναι καὶ γὰρ ὑπάρξῃ ἐκτὸς μιᾶς οἰκῆς δῆποτε ποιητικῆς ἀτμοσφαιρᾶς τοιαύτην καὶ σήμερον δὲν ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι, ἀφοῦ τὰ μὲν πάτρια ἦθῃ ἀπερνήθημεν, τοῦ δὲ διανοητικοῦ βίου τῶν ἐθνῶν τῆς Δύσεως δὲν μετέχομεν εἰσέτι, καὶ οὐδὲ τὴν ἐμπνέουσιν τοὺς ἐσπερίους ποιητὰς νόσον τοῦ αἰῶνος νοσοῦμεν. Κατὰ τῶν ἀνωτέρω θεωρημάτων ἐξηγέρθη ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν διὰ τῶν ἐξῆς, παραθετομένων καὶ τούτων αὐτολεξεί: «Οὐδέποτε ἤχησεν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἡμέχρι τῶν νεωτάτων φιλοσόφων ἐπαναστατικώτερα κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων νόμων τῆς αἰσθητικῆς ἐπιστήμης ἀρχὴ ἢ τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι μήτηρ τοῦ ποιητοῦ εἶναι ποιητικὴ τις ἀτμοσφαῖρα, ἐνῷ εἶναι ἐγγενὲς τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ τὸ ποιητικὸν ἄλκωντον καὶ μάτην ἤθελε μοχθήσει ἀντλῶν ἔξωθεν ποιητικὰς ἐμπνεύσεις, ὁ ἔχων περὶ τὴν διάνοιαν καὶ χαμαιπετὴ τὴν φαντασίαν. Παρορμήσεως ἀνάγκη δὲν ἔχουσιν οἱ ἀληθεῖς ποιηταί, ἡ δὲ ἐπιπόρρασις τῆς ἔξωθεν κοινωνίας, τῆς χαμαιζήλου συνήθως καὶ χαμαιπετοῦς, ἀπέβη πρὸς βλάβην τῆς ἀληθοῦς ποιήσεως, καὶ ἐλαττώματα μᾶλλον ἢ ἀρετὰς ἐπροίκισε τοὺς ποιητὰς. Τοῦτο ἀνεκλήρουζαν πάντες οἱ νεώτεροι αἰσθητικοὶ φιλόσοφοι, ὁ Hegel, ὁ Fischer, ὁ Fichte, ὁ Levdquo καὶ εἰ τις ἄλλος».

Πάντα ταῦτα θέλομεν ἐξετάσει εὐθὺς κατωτέρω. Πρὸ τούτου ὁμῶς ζητοῦμεν τὴν ἄδειαν γὰρ ἐνθυρίσωμεν ὑμῖν τὸ μεσαιωνικὸν ἔθνος καθ' ὃ ὁσάκις δύο ἱππότες ἐμονομάχουν πρὸς ἀλλήλους, ἐχαράσσετο περὶ αὐτῶν κύκλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔπρεπεν ὁ ἀγὼν γὰρ λάβῃ πέρας. Καὶ ὁ μὲν ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ νικῶμενος ἔχανε μόνην τὴν πανοπλίαν, ὁ ὅπως δῆποτε ὁμῶς ἐξελθὼν αὐτοῦ ἔχανε ἀνεπιστρεπτὴ καὶ τὴν τιμὴν. Τοιοῦτός τις κύκλος χαράσσεται ὑπὸ τῆς λογικῆς καὶ περὶ τοὺς διὰ τοῦ λόγου συζητοῦντας, ὁφείλοντας γὰρ μὴ ἐξέρχωνται τοῦ προκειμένου. Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος ἐπικριτὴς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκπηδᾷ τοῦ λογικοῦ τούτου κύκλου, λέγων ὅτι ἡ θεωρία ἡμῶν περὶ τῆς ἀνάγκης ποιητικῆς τινος ἀτμοσφαιρᾶς πρὸς μὀρφωσιν ποιητοῦ εἶναι λανθασμένη, διότι ἀπαραίτητον αὐτοῦ προσὸν εἶναι ἡ ἐμπνευσις, δῶρον οὐσαυτοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ στερούμενος αὐτῆς καὶ χαμαιπετὴ ἔχων τὴν φαντασίαν μάτην ἤθελε κοπιᾷσει γὰρ ἐμπνευσθῆναι ἐκ τοῦ ἔξωθεν κόσμου. Ἀλλὰ τὴν ἀνάγκην παρὰ τῷ ποιητῇ ἐμπνεύσεως καὶ φαντασίας οὔτε ἡμεῖς οὔτε ἄλλος τις, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἔτυχέ ποτε ν' ἀμνησθητήσῃ.¹ Τὸ ἀνωτέρω ἐπιχείρημα εἶναι ὡς εἰ ἐλέγομεν ἡμεῖς ὅτι πρὸς εὐδοκίμησιν τῆς λεμονέας ἀπαιτεῖται εὐκρετος ζώνη καὶ ἄρδευσις ἐν ὥρᾳ θέρους καθημερινή, ὁ δὲ κ. Βλάχος ἐνίστατο λέγων ὅτι τὸ ἄξιωμα τοῦτο εἶναι ψευδές, διότι πρὸς παραγωγὴν αὐτῆς εἶναι ἀπαραιτήτως ἀνεγκάστως λεμονόσπορος, καὶ μάτην ἤθελε κοπιᾷσει ὁ γεωργὸς ν' ἀποκτήσῃ τοιοῦτο δένδρον σκάζπων καὶ ποτίζων χωρὶς μὴ

¹ Μόνος ὁ Ἀμερικανὸς ποιητὴς Edgar Poe, παραδοξολογῶν μᾶλλον ἢ σπουδάζων, ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ ἐκπύρεσις καὶ ὁ κόπος δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσι τὴν ἐμπνευσιν.

περιέχον πυρὴν λεμονίου. Μένων ἐντὸς τοῦ προκειμένου ἔπρεπε νὰ ἐξετάσῃ οὐχὶ τὴν ἀνάγκην ἐμπνεύσεως, ἥτις πρώτην φοράν παρίσταται χρήσουσα ἀποδείξεως, ἀλλ' ἂν ὁ ποιητικὸς αὗτος σπόρος ἔχει ἀπαροχίτητον χρεὶν πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἰδιαιτέρων τινῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, ὅπως θέλομεν ἡμεῖς, ἢ δύναται, ὡς θέλει ἐκεῖνος, ὅπου δῆποτε περὶ νὰ βλαστήσῃ. Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, ὡς τοῦ φυτοῦ ὁ σπόρος ἔλαβε παρὰ Θεοῦ τὴν ιδιότητά νὰ ἐκφυλῇ καὶ ν' ἀφομοιωτὶ ἐκυτῷ τοὺς χυμοὺς τοῦ ἐδάφους, ὅπου εἶναι φυτευμένον, μεταποιῶν ἀνόργανον ὕλην εἰς ἀνθή καὶ καρποὺς, οὕτω καὶ ὁ ποιητὴς οἰκαιοποιεῖται καὶ διὰ τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεως μεταβάλλει τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς του εἰς ἰνδράλματα ποιητικὰ. Καὶ ὡς ὁ φυτικὸς σπόρος ἢ οὐδόπως βλαστάνει ἢ ἀποδίδει βλάστημα θνησιγενές, ἂν ἐλλείπῃ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἢ γονιμότης, οὕτω καὶ τοῦ ποιητοῦ ἢ ἐμπνευσις ἢ μένει στεῖρα ἢ ἐξχρυσώματα μόνον γεννᾷ, ἂν περίξ αὐτῆς σιγᾷ τὸ αἶσθημα καὶ δὲν ἐργάζεται ὁ νοῦς. Κατὰ τὸν ἐπικριτὴν ἡμῶν ἀπ' ἐναντίας ἢ ἐπιδρασεις τῆς κοινωνίας εἶναι πρῶγμα τι ἐπουσιῶδες, μόνον τὴν ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ποιήσεως ἐπηρσάζον καὶ ἐλαττώματα συνήθως παρέχον πρὸς ποιητῇ, ὅστις ἀνυόμενος ἐξ ἄλλου ὑπερτέρου κόσμου τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ δύναται ν' ἀκμάσῃ καὶ ἐν κοινωνίᾳ πεζοτάτη». Ἐν ἄλλοις λόγοις τὴν δύναμιν τοῦ σπόρου θέλει τοιαύτην ὁ κ. Βλάχος, ὥστε δι' αὐτῆς μόνῃς δύναται νὰ φυτρώσῃ καὶ φοῖνικες ἐν Σιῒρίξ καὶ ποιῆται ἐν τῇ σήμερον Ἑλλάδι. Τοῦτο δις καὶ τρις ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁμόφρονος αὐτοῦ κηρύττει πάντας τοὺς κριτικοὺς ἀρχαίους τε καὶ νέους, μικροὺς τε καὶ μεγάλους.

Τὸ ἀνυπόστατον τῆς ἀνωτέρω γνώμης εὐκόλον ἦτο ν' ἀποδειχθῇ ἐκ τοῦ προχείρου διὰ συντομωτάτης λογικῆς συζητήσεως, ἄνευ καταφυγῆς εἰς ἐπικλήσεις μαρτύρων καὶ χωρίων παραθέσεις. Ὅσον ἐπίπονος καὶ γριφώδης εἶναι ἡ καλλιλογία, ὅταν φιλοσοφῇ ἀφηρημένως περὶ καλοῦ, τόσον ἀφ' ἑτέρου καθίσταται εὐπρόσιτος καὶ βρατή, ὡς ἂν καταλείπουσα τὰ μεταφυσικὰ ὕψη καταβαίνει εἰς ἐξέτασιν πραγματικῶν ζητημάτων, πρὸς τὰ ὅποια ἀρκεῖ κοινὸς νοῦς καὶ αἱ συνήθειαι εἰς τὸν τυγχόντα ἐλευθερίου ἀγωγῆς γνώσεις. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν ἄλλος ἐπικρατεῖ τρόπος τοῦ συζητεῖν. Ὁ σήμερον Ἕλληνα ἔχει τοσούτην πρὸς τὰς γνώσεις καὶ τὴν κρίσιν του δυσπιστίαν, ὥστε περὶ παντός πράγματος, ἔστω καὶ ὑποπίπτοντος εἰς τὴν κοινὴν πεῖραν, προτιμᾷ τῆς λογικῆς συζητήσεως τὴν θεολογικὴν, ζητῶν ὀνόματα καὶ αὐθεντίας ἀντὶ πραγμάτων. Καὶ αὐτοὶ οἱ παρ' ἡμῖν ἱετροὶ φιλονεικοῦσι περὶ τοῦ βάρους τῶν σφαιριδίων τοῦ αἵματος ἐπιρρίπτοντες κατ' ἄλλων ἀντὶ ζυγίσεων περιουσίας τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου, ὡς οἱ μεσαιωνικοὶ καλόγηροι, ἐρίζοντες περὶ διπλῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ἐδάφια τοῦ Ἀγίου Βερνάρδου. Εἰς τὸν συρμὸν τοῦτον ὑποτασσόμενοι καὶ ἡμεῖς πρέκει νὰ ἐξετάσωμεν οὐχὶ ἂν ἡ ἀνωτέρω θεωρία εἶναι ὀρθή ἢ ἐσφαλμένη, ἀλλὰ μόνον ἂν ἔχει ἢ δὲν ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ὕψος τῶν κριτικῶν. Δίκαιον δὲ φαίνεται ἡμῖν ν' ἀρχίσωμεν τὴν

ἀνάκρισιν, ἐξετάζοντες πρώτους τοὺς ὑπὸ τοῦ ἐπικριτοῦ ἡμῶν ἀναμνηστέους ἀναφερομένους.

Ἡ προσέλευσις ὡς μαρτύρων τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, τῶν γιγάντων τῆς φιλοσοφίας, τῶν δύο πόλων τοῦ ἄξονος περὶ οὗ περιστρέφεται ἡ ἐπιστήμη κτλ., ἀγγέλλεται βροντοφώνως μετὰ στόμφου καὶ πατάγου, ἀρμόζοντος μᾶλλον εἰς βυζαντινοὺς δεσπότας ἢ ἄνδρας, ὧν τὸ ὄνομα δὲν χρήζει τοιαύτης ἀπιατικῆς παρκατάξεως ἐπιθέτων¹. Ἀλλὰ τί εἶχον οἱ γίγαντες οὗτοι νὰ εἴπωσι περὶ τοῦ προκειμένου; Τὸν μὲν Ἀριστοτέλη μόνον ἀναγγέλλει ὡς μάρτυρα ὁ κ. Βλάχος, ἔπειτα δὲ λησμονήσας, φαίνεται, τὴν ἀγγελίαν, περιορίζεται νὰ εἴπῃ ὅτι ὠνόμασέ περ ἐνθέους τοὺς ποιητάς. Ἐκ δὲ τοῦ Πλάτωνος παρτίθεται ἡμῖν ὅτι μᾶτῃ κοπιᾷζει ν' ἀναδειχθῇ ποιητῆς ὁ στερούμενος τῆς εὐνοίας τῶν Μουσῶν, πρᾶγμα ἀναμφισβήτητον, ἀλλὰ καὶ πασίγνωστον πρὸ πολλοῦ, καὶ ἔπειτα τὸ χωρίον τοῦ Φαίδρου, ἐν ᾧ οἱ ποιηταὶ παρίστανται ὡς οὐχ οὗτοί εἰσιν οἱ τὰ ποιήματα λέγοντες, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἔστιν ὁ λέγων καὶ διὰ τῶν ποιητῶν φθέγγεται πρὸς ἡμᾶς». Ἀλλ' οὐδ' ἐκ τούτου μανθάνομέν τι νέον· καθότι ὀλίγοι, νομίζομεν, εἰσὶν οἱ ἀγνοοῦντες ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις ποιήμασι καὶ πλείστοις τῶν νεωτέρων ἐπεκράτησεν ἡ ἐθιμοταξίς νὰ παρίσταται ὁ Θεός ἢ ἡ Μοῦσα, λαλοῦντες ἀντὶ τοῦ ποιητοῦ. Ἐκ τούτου τὰ *Mhnen aei de Thea, Musa mihi causas memora, Musa non tu chē di caducchi alori, Sing heavenly Muse*, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις στερεότυπα. Τί ὅμως ἐκ τούτου σχετικὸν πρὸς τὸ θέμα θέλει νὰ ἐξαγάγῃ ὁ ἡμέτερος ἐπικριτῆς, ἀδυνατοῦμεν νὰ μαντεύσωμεν, ἐκτὸς ἂν ἐξηγῶν κατὰ γράμμα τὸ χωρίον τοῦ Πλάτωνος πιστεύει τῷ ὄντι τὸν Θεὸν ὑπαγορεύοντα τοὺς στίχους εἰς τοὺς ποιητάς, ὡς τὰ ἀποφθέγματα εἰς τὴν ὄνον τοῦ Βαλαζή. Ὅπως δὲ παρὲς δυνάμεθα νὰ διαβεβαιώσωμεν αὐτὸν μετὰ πάτης θετικότητος ὅτι ὁ Πλάτων οὔτε τοιοῦτόν τι ἐπίστευεν οὔτε ὡς θεόπνευστα ὄντα ἐθεώρει τοὺς ποιητάς, ἀφοῦ ὁ ἴδιος, οὐχὶ παίζων ἐν τῷ Φαίδρῳ, ἀλλὰ σπουδάζων ἐν τοῖς Νόμοις, ἀποφαίνεται περὶ αὐτῶν ὡς ἀκολούθως: «Τὸ τῶν ποιητῶν γένος οὐ πᾶν ἱκανόν ἐστι γινώσκειν τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ μῆ. Θῶμεν οὖν καὶ τοῦτον περὶ Μουσῶν νόμον· τὸν ποιητὴν παρὰ τὰ τῆς πόλεως νόμιμα καὶ δίκαια μηδὲν ποιεῖν ἄλλο. Τὰ δὲ ποιηθέντα μὴ ἐξεῖναι μηδενὶ τῶν ἰδιωτῶν πρότερον δεικνύναι, πρὶν ἂν τοῖς νόμοφύλαξι καὶ τῷ τῆς παιδείας ἐπιμελητῇ δειχθῇ καὶ ἀρέσῃ¹». Κατὰ τὸν κ. Βλάχον πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Πλάτων ἠθέλησε νὰ ὑποβάλῃ αὐτὸν τὸν Θεόν, τὸν φθεγγόμενον διὰ τῶν ποιητῶν, εἰς αὐστηρὰν λογοκρισίαν. Πρὸς ἀποφυγὴν πάσης παρεξηγήσεως ἀπεύδομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι,

¹ Ο *Sainte Beuve* ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ περὶ Λουδοβίκου Κουρβιέρου παρατηρεῖ, ὅτι ὁ μῦθος ἀρμόζων εἰς ἀρχαῖον ἢ ἀρχαίζοντα ἄνδρα ἔκαινος εἶναι *un mot juste et léger dit en passant*, ὅπως καὶ ὁ νικῆσας ἀθλητῆς ἐλάμβανεν ἀπλοῦν κλάδον ἐλαίας.

¹ Πλάτ. Νόμ. Ἐκδ. Ρυγκενίου, τόμ. 5, σελ. 242.

καίτοι μὴ θεωροῦντες τοὺς ποιητὰς ὡς πράγματι ἐνθέους, ἀφ' ἑτέρου νομίζομεν ὅτι ὑπὲρ τὸ μέτρον τοὺς ἐξυπέλιπεν ὁ Πλάτων, θέλων αὐτοὺς ἀπλοῦς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, μόνον ἔργον ἔχοντας ν' ἀνυμνῶσι τὰ φαινόμενα δίκαια καὶ νόμιμα εἰς τὸν κατὰ καιροῦς ἐπιμελητὴν τῆς παιδείας, ἦτοι ἐπὶ Πλάτωνος ἐπιμελητοῦ, τὴν κοινότητα τῶν γυναικῶν, τοὺς παιδικοὺς ἔρωτας, τὴν δουλείαν. Ἀλλ' ὅπως δῆποτε καὶ ἂν ἔχωσι ταῦτα, σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα τῆς ἐπιδράσεως ἢ μὴ τῆς κοινωνίας ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ δὲν βλέπομεν κἀμύν, οὐδὲ πιστεύομεν ὅτι ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ σχετικώτερον τι παρ' ἀρχαίοις. Κατὰ τὸν Ἑγελον: «Ἡ ἐπιστήμη τοῦ καλοῦ ἀδύνατον ἦτο νὰ σχηματισθῇ κατὰ τοὺς εὐδαίμονας χρόνους, ὅτε τοῦτο ἔρκει αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ πρὸς πλήρωσιν πάτης πνευματικῆς ἀπαιτήσεως. Αἱ ἀφῆρη-υμένοι θεωροῦσι τοῦ Πλάτωνος, ἀρμύζουσιν εἰς τὴν νεάζουσαν περίοδον τῆς φιλοσοφίας εἶναι σήμερον ἀνεπαρκεῖς πρὸς ἡμᾶς, ἀπειτοῦντες ιδέαν τοῦ καλοῦ μᾶλλον συγκεκριμένην. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Ὀράτιος περιέ-ρχουσι μὲν χρησιμώτατα περὶ τὰ καθέκαστα παραγγέλματα, ἀλλ' οὔτε κατὰ νεώτερα οὔτε τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν τὰ ἔργα γνωρίζοντες ἐστηρί-χθησαν ἐπὶ βάσεως λίαν περιορισμένης, αἱ δὲ θεωροῦσι αὐτῶν εἶναι οὕτω ἡγενηκί, ὥστε ἀποδίδουσιν ἀνεπίδεκτοι ἐφαρμογῆς πρὸς λύσιν οἷου δή-ποτε ζητήματος». Τοιαύτη περίπου εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Κουζί-νου, τοῦ Ἐρδάρτου, τοῦ Bouillée, τοῦ Lévêque καὶ τῶν ἄλλων κριτικῶν, οἵτινες ἀποκκλύπτουσι μὲν τὴν κεφαλήν μετὰ σεβασμοῦ πρὸ τῆς ἐνδόξου τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφικῆς δυνάμεως, συγχρόνως ὅμως ἐργάζονται εἰς προαγω-γὴν τῆς ἐπιστήμης. Καὶ ἀληθὲς μὲν εἶναι ὅτι ἔκτοτε οὐδὲ βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω ἔκαμεν ἡ μεταφυσικὴ, ἡ κατὰ τὸν Γαίταν κατὰδικος νὰ περιστρέφεται αἰω-νίως ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἐλαττωματικοῦ κύκλου, ὡς γαλῆ παίζουσα μετὰ τὴν οὐ-ράν της, ἀλλ' ἡ καλλιλογία, καθ' ὅσον δὲν συνέχεται μετ' αὐτῆς, ἀλλ' ἀσχο-λεῖται εἰς πρακτικὰς ἐρεῦνας, προώδευσε καὶ προσδεύει καθεκάστην. Τὸ δὲ ζήτημα τῆς σχέσεως τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν κύκλῳ κόσμον μόνον ἐσχάτως ἤρξατο ἀπασχολοῦν σπουδαίως τοὺς τεχνοκρίτας, ἐνῶ οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὸν πολλόν Schopenhauer, καὶ δερὶκν εἶχον σαφεῖς ιδέαν περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἰδα-νικοῦ πρὸς τὴν πραγματικότητα». Οὐδόλως λοιπὸν μεμφόμεθα τὸν κ. Βλά-χον, οὐδὲν εὐρόντα παρ' ἀρχαίοις σχετικὸν χωρίον, παρατηροῦμεν δὲ μόνον αὐτῷ, ὅτι τὸ νὰ ζητῇ παρὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τῶν γι-γάντων τῆς φιλοσοφίας, μαρτυρίας περὶ χθὲς μόλις ἀνακινήθέντων ζητημάτων, εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς εἰ ἐξήτει παρὰ τοῦ Ἀρχιμήδους, τοῦ γίγαντος τῆς μηχανι-κῆς, εἰδήσεις περὶ ἀεροστάτων.

Μέχρι τοῦδε εἴμεθα ἠνυχασμένοι νὰ ἐπώμεθα τῷ κ. Βλάχῳ εἰς παντοίας ἀσκόπους περιπλανήσεις· ἀλλ' ἤδη τὸ ἔργον ἡμῶν καθίσταται εὐχερέστερον· καθότι ἂν ἐκ τῶν ἀρχαίων παρῆθης δύο μόνον ἄτρετα χωρία, ἐκ τῶν νεω-τέρων δὲν ἔκρινεν εὐλογον νὰ παρθέσῃ οὐδὲ ψυχίον, ἀλλὰ μόνον τὰ ὀνόματα

τοῦ Ἐγέλου, τοῦ Φίχτε, τοῦ Fischer, τοῦ Carrière καὶ τοῦ Lavéque, ἀνὰ τῆς ἐλαχίστης παραπομπῆς. Ἡ τοιαύτη μέθοδος ἐπέβαλε μὲν ἡμῖν μακρὰς ἀναγνώσεις, ἀλλὰ τοῦλάχιστον παρέχει τὴν ἐλευθερίαν νὰ περιορισθῶμεν ἐντὸς τοῦ προκειμένου, ἐξετάζοντες ἀντὶ ἀσχέτων σχετικῶν χωρία, ἵνα πληροφορηθῶμεν ἐκ τούτων, ἂν τῷ ὄντι συμμερίζονται οἱ ἀνωτέρω κριτικοὶ τὰς ἰδέας τοῦ κ. Βλάχου, ὅτι ὁ ποιητὴς ἀνήκει εἰς ἄλλον ὑπέρτερον καὶ ἰδανικὸν κόσμον μένει ξένος εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν κοινωνικὸν σάλον, οὐδὲ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς σινηθῶς χαμαιζήλου καὶ χαμαιπετοῦς κοινωνίας. Ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ Ἐγέλου ἐκφράζοντες τὴν περὶ τούτου γνώμην του ὡς ἀκολουθῶς: «Τὸ ν' ἀποσπάσῃ τις τὸν τεχνίτην ἀπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν κόσμου, νεῖναι τὸ αὐτὸ ὡς εἰ ἀφῆρει ἄγαλμα θεοῦ ἀπὸ τοῦ νεοῦ, ἐνθα εἶνε τοποθετημένον. Τὸ ἰδανικὸν εἶναι ἀναποσπᾶστως συνδεδεμένον πρὸς τὴν κύκλῳ πραγματικότητά, τὴν πανταχόθεν εἰς αὐτὸ παρεισδύουσαν· οἱ δὲ συσφίγγοντες αὐτὸ δεσμοὶ εἶναι· τοσοῦτοι καὶ οὕτω πολὺπλοκοι, ὥστε ἀδυνατεῖ ψυχρὸν ἢ διάνοιαν νὰ τοὺς περιλάβῃ. Πρῶτον πάντων πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τ' ἀφορῶντα τὴν ἐξωτερικὴν φύσιν, τὴν τοπογραφίαν δηλ. καὶ τὸ «κλίμα» ἔπειτα τὴν κοινωνίαν, ἐν ᾗ ζῇ ὁ τεχνίτης, καὶ τὰς πρὸς αὐτὴν παντοίας σχέσεις του. Ἄν δούλος ᾖναι ἢ δεσπότης· τίνες οἱ οἰκογενειακοὶ αὐτοῦ δεσμοὶ, τίς ὁ πολιτικὸς, ἀστικὸς καὶ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς, ἡ θρησκευτικὴ λατρεῖα καὶ ἐν γένει τὰ περὶ αὐτὸν ἥθη καὶ ἔθιμα· καθότι διὰ τούτων πάντων εὐρίσκεται τὸ ἰδανικὸν εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὴν πραγματικότητα¹». Ἐξετάζων ἔπειτα ὁ γερμανὸς φιλόσοφος τὴν ἀντίθετον γνώμην, ἥτοι τὴν τῶν φρονούντων ὡς ὁ κ. Βλάχος, ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν εἶναι ἀπῆχνημα τοιοῦτου ἢ τοιοῦτου κοινωνικοῦ σάλου, ἀλλὰ μερὶς τοῦ θεοῦ πνεύματος, δυναμένη νὰ πέσῃ ἀδιαφόρως ὑποῦδῃποτε ὡς ἀερόλιθος, ἔστω καὶ εἰς πεζοτάτην κοινωνίαν, προσθέτει τὰ ἑξῆς: «Ἄν ἐδεχόμεθα τὴν νεφελώδη ἰδέαν, ἣν ἐξέφρασαν τινες ἐσχάτως περὶ τοῦ ἰδανικοῦ, ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ τέχνη πρέπει νὰ διαρρήξῃ πᾶσαν σχέσιν πρὸς τὸν ὑπεπερασμένον κόσμον, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἡ κυκλοῦσα ἡμᾶς πραγματικότης εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον. Ἄν τοῦτο ἡλήθαιεν, ἡ τέχνη ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς πνευματικὴ τις δύναμις ὑψοῦσα ἡμᾶς ὑπὲρ ἅνω τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτήσεως. Ὁ τεχνίτης ἔπρεπε τότε ν' ἀπομονωθῇ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κόσμῳ τῆς συνειδήσεως, καὶ στρέφων τὸ βλέμμα εἰς οὐρανὸν νὰ νομίζῃ ὅτι δικαιούται νὰ περιφρονῇ τὰ ἐπίγεια. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔχει οὕτω. Ὁ ἄνθρωπος, περὶ ὃν στρέφεται τὸ ἰδανικόν, εἶναι ἔμφυχον ὄν, εὐρισκόμενος ἢ ἐδῶ ἢ ἐκεῖ, παρῶν ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἡ δὲ ζωὴ συνεπάγεται πάλιν πρὸς τὴν κύκλῳ πραγματικότητά καὶ ἐπομένως ἄμεσον σχέσιν πρὸς αὐτὴν καὶ ἐνέργειαν ἐν αὐτῇ ἀναπτυσσομένην». Τὴν δὲ ἐπίδρασιν ταύτην τῆς περιφύγι-

1 Ἐγέλου Αἰσθητ. ἐκδ. Landrange, τόμ. Δ', σελ. 240 καὶ ἐπόμε.

αούσης τὸν τεχνίτην πραγματικότητος, ἦτοι τῶν τοπικῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων, ἣν ὁ κ. Βλάχος θεωρεῖ ὡς πρᾶγμα ἐπιδεικνύμενον, ἀσχετὸν πρὸς τὴν ἐμπνευσιν, μόνον τὸ ἐξωτερικὸν ἔνδυμα τῆς ποιήσεως ἐπηρεάζον καὶ ἐλαττώματα συνήθως παρέχον εἰς τοὺς ποιητὰς, ὀνομάζει ὁ Ἑγελος «κινητικὴν δύναμιν καὶ πρώτην τῆς ζωογονήσεως αἰτίαν», προσθέτων πρὸς ἐπιρρώσιν τούτου: «Ἀδύνατον εἶνε εἰς τὸν τεχνίτην νὰ μὴ υποκύβῃ εἰς τὴν ἐπιρρῶσιν παύσιν, ἣτις δεσπόζει πάσης αὐτοῦ ἐμπνεύσεως. Ἀδύνατον εἶναι αὐτῷ ν' ἀπομονωθῇ τοῦ κόσμου ἐν ᾧ ζῇ καὶ νὰ δημιουργήσῃ κύκλῳ τοῦ ἐρηρίαν». Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ, ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ τόμῳ τῆς Αἰσθητικῆς, ἐφαρμόζων τὰς ἀρχὰς ταύτας πρὸς ἐκτίμησιν τῶν ποιητῶν, ὅσοι ἐπραγματεύθησαν ἀρχαῖα ὑποθέσεις, τὸν Μίλτων, τὸν Βόδμερον καὶ τὸν Κλοφτὼκ, ἀποφαίνεται ὡς ἑξῆς: «Ἐν πᾶσι τοῖς ποιήμασι τούτοις παρατηροῦμεν ἀσυμμετρίαν τινὰ ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς διανοίας τοῦ ποιητοῦ, τῶν ιστορουμένων γεγονότων καὶ τῶν ἡρώων τῆς ἐποποιίας. Οὕτω παρὰ Μίλτωνι ἀνευερίσκομεν τὰ αἰσθητικά καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι συγχρόνου σχεδὸν ἄνδρος καὶ τὰς τότε ἐν Ἀγγλίᾳ κυκλοφορούσας ἠθικὰς ἰδέας· παρὰ δὲ τῷ Κλοφτὼκ ἄρ' ἑνὸς μὲν βλέπομεν δρῶντας πατριάρχας καὶ ἀγγέλους, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρατίθεται ἡμῖν ἀπόγευμα τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸν δέκατον ἡγδαὸν αἰῶνα καὶ ἰδέα ἐκ τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Βολφίου, ἣ δὲ ἀντίφασις αὕτη ἀναφαίνεται ἐν ἐκάστῳ στίχῳ.¹». Ἐνεκα τῆς τοιαύτης ἀντιφάσεως θεωρεῖ ὁ τεχνοκρίτης τὰ ἀνωτέρω ποιήματα ὡς ἀποθνήσκοντα καὶ ταφέντα ἢ μᾶλλον οὐδέποτε ζήσαντα, διότι κατ' αὐτὸν μόνον ζῶντα καὶ αἰετοῦ ἀκμάζοντα εἶναι τὰ παριστῶντα, ὡς τὰ τοῦ Ὀμήρου, τὴν ἀμυγῇ καὶ ἐμφυχον εἰκόνα τῶν λαῶν παρ' οἷς ἐποιήθησαν. Καὶ ταῦτα μὲν λέγει ὁ Ἑγελος μετὰ σαφηνείας καὶ θετικότητος οὐχὶ πάντοτε αὐτῷ συνήθους, ὁ δὲ κ. Βλάχος εἶναι βεβαίως κύριος νὰ νομίζῃ τοὺς ποιητὰς γεννήματα ὑπερτέρου κόσμου, οὐχὶ ὅμως, νομίζομεν, καὶ νὰ πρριστᾷ τὸν Ἑγελον λέγοντα ἀκριβῶς τὰ ἐναντία τῶν ὅσα λέγει.

Τὸν Φίχτε καὶ τὸν Lenzmann θέλομεν ἀνεύρει κατωτέρω. Περὶ δὲ τοῦ Fischer ἐπέχομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι ὀνόματος οὕτω γραφομένου κριτικὸν δὲν γνωρίζομεν ἄλλον πλὴν τοῦ Kuno Fischer, συγγραφέως τῆς ὀλίγον γνωστῆς *Διοτίμας* ὥστε ὑποθέτομεν ὅτι ἡ τυπογραφικὸν λάθος συνέβη ἢ ἀπατηθεὶς ἐκ τῆς συγγενείας τοῦ Ἰχθὺς συνέχυσεν αὐτὸν ὁ ἡμέτερος ἐπικριτὴς πρὸς τὸν πασίγνωστον Θεόδωρον Vischer. Ἀλλ' ἀμφότεροι αὗτοι εἶναι ὁπαδοὶ τοῦ Ἑγέλου, ὁ μὲν ὀρθόδοξος ὁ δὲ αἰρετικὸς, καὶ ὀλίγον διαφέρουσιν ἐκείνου κατὰ τὴν οὐσίαν. Ὅπως δὲ ποτε, μέχρις οὗ φωτισθῶμεν περὶ τούτου, καλὸν νομίζομεν ν' ἀνακρίνωμεν καὶ ἄλλους τινὰς τῶν μαρτύρων τοῦ κ. Βλάχου, ἐκ τῶν περιληφθέντων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ὁπωσοῦν ἀόριστον κατηγορίαν, «πάντες οἱ κριτικοὶ μικροὶ τε καὶ μεγάλοι.» Ἀντιμέτωπος τοῦ Ἑγέλου ἵσταται

¹ Αἰσθητ. τόμ. δ', σελ. 325.

ἐν Γερμανίᾳ ὁ πικρὸς καὶ ἀγέλαστος, ἀλλὰ μοναδικὸς κατὰ τὴν ἐμβριθεῖαν Ἀρθούρος Schopenhauer. Οὗτος οὐδὲν εἰδικὸν συνέγραψε περὶ καλλιλογίας, τὸ κατωτέρω ὅμως χωρίον ἐκ τῆς Ἠθικῆς αὐτοῦ φαίνεται ἡμῖν ἐπιχεῖν πολὺ φῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐξερτήσεως ἢ ἀνεξερτησίης τοῦ ποιητοῦ, ἔχει δὲ ἐν περιλήψει ὡς ἀκολούθως: «Οὔτε μεταφορὰ οὔτε ὑπερβολὴ εἶναι ἢ εἰπωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὁμοιάζει σφαῖραν σφαριστηρίου, μὴ δυνάμενος ἢ ἀνὰ κινήθῃ κατ' οὐδεμίαν διεύθυνσιν ἄνευ ἐξωτερικῆς ὠθήσεως, ἥτοι ἀπο-
 »χρώσεως αἰτίας. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς πᾶν ἄλλο ὑποπίπτον εἰς τὴν πείραν ἀντι-
 »κειμένου, εἶναι ἀπλοῦν φαινόμενον ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὑποκείμε-
 »νος εἰς τὸν διέποντα πάντα τὰ φαινόμενα νόμον τῆς αἰτιότητος, ὡς πειθό-
 »μεθα ἐκ τῆς καθ' ἐκάστην πείρας καὶ τῆς ἀναλογίας πρὸς τὴν ἐπίλοιπον
 »φύσιν. Περὶ τῶν ἠθικῶν ὅμως φαινομένων ὑποπίπτομεν πολλὰς εἰς ἀπά-
 »την, ἥτις πηγάζει ἐκ τούτου· ὅτι καθ' ὅσον τὰ ὄντα ὑφούνται εἰς ἀνωτέ-
 »ραν τῆς φυσικῆς κλίμακος βαθμίδα καὶ καθίστανται μᾶλλον πολύπλοκα,
 »κατὰ τοσοῦτον συνανυψοῦται καὶ τὸ ποῖον τῶν κινούντων αὐτὰ ἐλαττηρίων,
 »τὰ ὅποια ἀπὸ μηχανικῶν, χημικῶν καὶ ἡλεκτρικῶν καταντῶσιν ἠθικά,
 »ἀνέφικτα δηλ. εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ προσιτὰ εἰς μόνην τὴν διάνοιαν, ἥτις
 »προϋποθέτει αὐτὰ μετ' ἀδιακρίστου πεποιθήσεως καὶ πάντοτε τὰ ἀνευρί-
 »σκει, ὅρκει μόνον νὰ κατεβάλλῃ τὸν ἀπαιτούμενον πρὸς τοῦτο κόπον.» Μετὰ
 τινὰ δὲ ἄλλα ὁμοίως φύσεως φιλοσοφήματα καταλήγει εἰς τὸ ἐξῆς συμπέ-
 ρασμα: «Τὸ πνεῦμα συρμεταβάλλεται μετὰ τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς ἀν-
 »τικειμένων.» Πιθανὸν ὅμως ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν ν' ἀντιτάξῃ, ὅτι ὁ πολὺς φιλό-
 σοφος ὁμιλεῖ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν γένει, καὶ οὐχὶ
 τῶν ποιητῶν, οὗς ὁ κ. Βλάχος θεωρεῖ θεοπνεύστους ἐξαίρεσεις. Θέλοντες νὰ
 φωτισθῶμεν περὶ τούτου ἀνεδιφήσαμεν τὸν εἰδικώτερον Ἰωάννην Παῦλον
 Ῥίχτερ, ὅστις τὸ αὐτὸ θεώρημα ἐκφράζει ὡς ἐξῆς: «Οἱ ποιηταὶ ὁμοιάζουσι
 »τὰ ὀκταπόδια τὰ λαμβάνοντα τὸ χρῶμα τοῦ φαγητοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου
 »τρέφονται», κατωτέρω δὲ τοὺς προμοιάζει πρὸς αἰολεῖους λύρας, μεταβάλλ-
 ούσας εἰς μελωδίαν πᾶσαν περὶ αὐτοὺς πνοὴν ἀνέμου, ἔτι δὲ σαφέστερον
 ἀποφαίνεται ἐν τοῖς ἐξῆς: «Μέχρι σήμερον οὐδὲν ὑπάρχει παράδειγμα ποιητοῦ
 »διαζευχθέντος τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, ἥτοι τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐποχὴν
 »του, ἐν αἷς κατ' ἀνάγκην περιέχεται. Ἐν Ἑλλάδι ποιητικωτάτη προγματικῶ-
 »της περιέρρεε τὸν ποιητὴν δι' ἀτμοσφαιρῆς φωτὸς ἄνευ τῆς ἐλαχίστης σκιάς.
 »Ἡ ἀρχαία πολιτεία, ἡ καταδικάζουσα μόνον τὸν δοῦλον εἰς ἐργασίαν, ἐπέ-
 »τρεπε τῷ πολίτῃ ν' ἀναπτύσῃ ἀπερισπάστως διὰ τῆς παλαίστρας καὶ τῆς
 »καίκειότητος πρὸς τὰς Μούσας τὸ κάλλος τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Ὁ
 »Πίνδαρος κατ' οὐδὲν ἦτο ἀνώτερος τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὀνομαζόμενων ἀγωνιστῶν,
 »ὁ δὲ ἔρω τοῦ καλοῦ ἦτο ὡς καὶ ὁ τῆς πατρίδος ἔμφυτος εἰς πάσας τὰς
 »τάξεις τῆς κοινωνίας. Ὁ ποιητὴς συνεκαυτίζετο τῷ πολίτῃ καὶ ὁ πολίτης
 »τῷ ποιητῇ. Ἐν πάτρῃ τῶν Ἀθηνῶν ἀγυῖα αἰ λυρικαὶ τῆς τέχνης χορδαὶ ἀν-

»τῆχουν αὐτομάτως, ὡς φόρμιγξ ἤχοῦσα ἐκ πνοῆς ἀνέμου. Ἡ μετὰ τῶν
 »τότε καὶ τῶν ἔπειτα ποιητῶν διαφορὰ δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς μόνην
 »τὴν ὑπεροχὴν τινῶν ἀτόμων, ἀφοῦ ἡ φύσις τὰ σπέρματα τῆς μεγαλοφυΐας
 »διανέρει πανταχοῦ καὶ πάντοτε μετὰ τινος ἰσότητος, ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον
 »τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ἀποτελοῦν ἐξάίρεσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ εὐτυχῆσαν
 »νὰ ζῆτῃ ἐν μέσῳ ὄντως μηχανικῆς ἀτμοσφαιρας. Ἐκ τούτων βλέπει ὁ ἡμέ-
 »τερος ἐπικριτῆς, ὅτι ἡ θεωρία ποιητικῆς τινος ἀτμοσφαιρας οὔτε ἰδικόν μου
 »εὔρημα εἶναι, οὔτε ὅσον λέγει κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων θεσμῶν τῆς ἐπιστή-
 »μης ἐπαναστατικῇ. Πρὸς τὰ ἀνωτέρω φαίνεται συμφωνῶν πληρέστατα καὶ
 ὁ Σλέγκελ, καθ' ὃν ποιητικὰ μὲν σπέρματα ὑπάρχουσι πανταχοῦ, οὐχὶ ὁμῶς
 ἐκ τούτου καὶ ποιηταί. Γνωστὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ γνώμη αὐτοῦ περὶ Εὐριπίδου,
 ὃν θεωρεῖ οὐχὶ μέγαν καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ ἀπλοῦν μέτοχον τοῦ μεγάλειου τῆς
 ἐποχῆς, καθ' ἣν καὶ ἐτύχησε νὰ γεννηθῇ. Τὸν δὲ Σαιξπηρον κατ' οὐδένα τρό-
 πον στέργει νὰ θεωρήσῃ ὡς μεγαλοφυῆ ἐξάίρεσιν ἐν μέσῳ βαρβάρου αἰῶνος,
 ὅσα δὲ περὶ τῆς ὑπεχρέσεως αὐτοῦ νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὰς ὁρέξεις τοῦ
 πλήθους, καὶ τῆς ἀμαθείας τῶν συγχρόνων ἀκροατῶν του διηγῆθῃ ἡμῖν ὁ κ.
 Βλάχος, ὀνομάζει καὶ ἀποδεικνύει ὁ γερμανὸς τεχνοκρίτης παραμύθια ξινο-
 δόχων, ἅτινα πανταχόθεν ἀσπλάγχχνως ἐκδιωχθέντα ὑπὸ τῆς νεωτέρας κρι-
 τικῆς, εὔρον τελευταῖον ἄσυλον τὴν αἴθουσάν τοῦ ἡμετέρου συλλόγου.

Ἄλλ' ἵνα μὴ περιοριζώμεθα εἰς μόνους τοὺς Γερμανοὺς, ὡς ἴδωμεν τί φρο-
 νοῦσι περὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος καὶ οἱ Ἄγγλοι. Πρόχειρος
 ἡμῖν προσπίπτει ὁ Herbert Spencer, ἀποφαινόμενος περὶ τούτου ὡς ἀκολου-
 θως: «Τὸν μεγάλον ἄνδρα πρέπει νὰ κατατάξωμεν ἄνευ δισταγμοῦ μετὰ τῶν
 »πάντων τῶν ἄλλων φαινομένων τῆς κοινωνίας ἧτις ἐγέννησεν αὐτόν. Ἐν τῷ
 »αὐτῷ βαθμῷ καθ' ὃν καὶ ὅλη ἡ γενεὰ τῆς ἀποτελεῖ μικρὸν μέρος, ἐν τῷ
 »αὐτῷ βαθμῷ, καθ' ὃν ἡ πολιτεία, ἡ γλῶσσα, ἡ ἐπιστήμη, τὰ ἔθνη καὶ αἱ
 »τέχναι, εἶναι καὶ ὁ μέγας ἄνθρωπος ἀποτέλεσμα τῶν δυνάμεων, αἵτινες παρή-
 »γαγον ταῦτα. Ἀδύνατον ἦτο νὰ γεννηθῇ ὁ Μίλτων μετὰ τῶν Ἀδαμάν-
 »των, ἢ παρ' αὐτοῖς νὰ γράφῃ τὰ δράματά του ὁ Σαιξπηρος. Τα νὰ εἶπῃ
 »τις τὸ ἐναντίον εἶναι ὡς εἰ ἰσχυρίζετο ὅτι δύο μαῦροι ἐριότριχες δύνανται
 »νὰ γεννήσωσι τέκνον Κοκκασίας φυλῆς.»

Ἐτι δὲ σαφέστερον ἀποφαίνεται περὶ τούτου ὁ O'Connell, ἐν τῇ πολυ-
 κρότῳ αὐτοῦ Νέα Ἑρμηνεία τοῦ Σαιξπηρου λέγων: «Ὁ μεγαλοφυῆς ἄνθρωπος,
 »πρὸ πάντων ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ, εἶναι προϊόν γενομένης ἤδη
 »προόδου καὶ οὐχὶ ὄργανον γενησομένης. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ μᾶλλον νεωτε-
 »ρίζοντος ποιητοῦ καὶ φιλοσόφου ἡ μεγαλοφυΐα συνίσταται εἰς τὸ νὰ οἰκιο-
 »ποιῇται τὰ ἐκ τῆς περιφορᾶς τοῦ πέριξ αὐτοῦ γενικοῦ πνεύματος προκύ-
 »πτοντα σπέρματα καὶ νὰ μεταβάλλῃ ταῦτα ὁ μὲν εἰς ἄνθη, ὁ δὲ εἰς καρ-
 »πὸν. Ὡς ἐκ τῆς κατὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον ζυμώσεως πάντων τῶν Ἑλλή-
 »νων ἐγεννήθη τὸ ἑλληνικὸν ἔπος καὶ ἔπειτα τὸ δράμα τοῦ Αἰσχύλου, οὕτω

καὶ ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ μέσου αἰῶνος, τοῦ χάους τούτου πολέμων, συγκρούσεως φυλῶν καὶ ἱπποτικῶν παραδόσεων προέκυψεν ὁ Σαίξπηρος. » Παραλείποντες τὰ τοῦ ἀγαθοῦ Βητίου, ἀποδεικνύοντες τὰ σκοπικὰ ἄσπρα γεννήματα τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἠθῶν τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ τὰ ὑπὲρ τὸ μέτρον ὥς δαρβινίζοντα θεωρήματα τοῦ Bagheot, νομίζομεν ὅτι μείζον τούτων κῦρος ἔχει ἡ γνώμη τοῦ Εὐρώνης γράφοντος τῷ Moore: «Τί ἤθελον εἶμι καὶ πτί ἤθελον ποιήσει, ἂν εἶχον γεννηθῇ φιλήσυχος ἔμπροσ τοῦ "Αστεος ἡ περριωρίζομένη νᾶ μείνω ἄπλοῦν μέλος τῆς ἄνω Βουλῆς; Ὁ ποιητὴς πρέπει νᾶ νταξειδεύσῃ ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὸ πλῆθος καὶ νᾶ ζῇ ἐν αὐτῷ. Ἡ ποίησις εἶναι ἔκφρασις πάθους διεγερθέντος. » Ἐν ἄλλοις λόγοις ἂν ὑποτεθῇ ἡ καρδία τοῦ ποιητοῦ ταμεῖον εὐφλέκτου ὕλης, ὃ πρὸς ποιητικὴν ὁμῶς ἔκρηξιν ἀναγκάιος σπινθὴρ πρέπει ἔξωθεν νᾶ πέσῃ ἐπ' αὐτῆς. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ἡ συμφωνία τοῦ μεγίστου τοῦ αἰῶνος ποιητοῦ πρὸς τοὺς δύο κορυφαίους τεχνοκρίτας τῆς Γερμανίας, τὸν Ἑγκελν γράφοντα, «ὁ ποιητὴς δὲν πρέπει νᾶ ᾔῃναι αὐτάρκης, ἀλλὰ πολλὰ νᾶ βλέπῃ, πολλὰ ν' ἀκούῃ καὶ πολλὰ νᾶ ἐνθυμῇται, ἀποθηκεύων ἐν τῇ καρδίᾳ του πᾶν ὃ, τι ἐνδιαφέρει τοὺς περὶ αὐτὸν ἀνθρώπους»,¹ καὶ τὸν Ρίχτερ ἀναφωνοῦντα, «ὁ ἐποποιὸς πρέπει νᾶ πηδαλιουχήσῃ τὴν λέρβον του εἰς τὸ πέλαγος τῆς ζωῆς, πρὶν ἢ λάβῃ ἀνὰ χεῖρας τὴν γραφίδα τὴν περιγράφουσαν τὸ ταξίδιον.»² Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ὀλίγον φαίνονται ἡμῖν συμφωνοῦντα πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ἐπικριτοῦ ἡμῶν, καθ' ἣν ὁ ἀληθὴς ποιητὴς οὐδεμίαν ἔχει ἀνάγκην ἔξωθεν παρορμήσεως ἢ διδασχῆς παρ' ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀντεκνατέλλει ἐπ' αὐτοῦς ὑπερφυσικῆς τινος ἀποκαλύψεως τὸ φέγγος.

Ἄλλ' ἴδωμεν τίς ἰδέα ἐπικρατεῖ περὶ τούτου καὶ παρὰ Γαλάταις. Παραλείποντες τὰ πασίγνωστα τοῦ Βιλλεμαίνου, τοῦ Μαρμιέρου καὶ τοῦ Κουζίνου, παραστήσαντες ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ *Περὶ τοῦ ἀληθοῦς, ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ* τοὺς ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' μεγάλους τεχνίτας καὶ ποιητάς ὡς ἀνγκαιὰ γεννήματα μεγάλου αἰῶνος, σκοπιμώτερον νομίζομεν νᾶ παραθέσωμεν τὴν κατωτέρω περικοπὴν τοῦ φιλοσόφου Λιτρέ, ἵνα ἴδωμεν μὴ τυχὸν συμμερίζεται ἡ σχολή, ἣν ἀντικροσωπεύει, τὴν ἰδέαν τοῦ κ. Βλάχου, ὅτι ὁ ποιητὴς αἰρεται ὑπεράνω τόπου καὶ χρόνου, γέννημα ὦν τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ τῆς κοινωρίας. «Τὸ ἰδανικὸν ἀναπτύσσεται πάντοτε ἀναλόγως τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ προϊόντα τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας, πλὴν τῶν νεκρῶν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ αἰσθημάτων, περιέχουσι πρὸ πάντων τὰ τῆς χώρας καὶ τῆς ἐποχῆς, ἐν ᾗ εἶδον τὸ φῶς. Ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ οἱ ποιηταὶ ἐγεννήθησαν ἐκ τῶν σπλάγγνων τῆς κοινωρίας, καὶ ἡ κοινωρία ἐλάτρευσε τῶν σπλάγγνων αὐτῆς τὸν καρπὸν. Μεταξὺ τῶν νεωτέρων πραγματειῶν ὅσαι ἐξεδόθησαν γαλλιστὶ περὶ καλοῦ, μεγίστης ἔτυχεν

1. Ποιητικῆς, τόμος Α', σελ. 35.

2. Εἰσαγ. εἰς τὴν Ποιητ. Παράγρ. 6'.

ευνόιας παρὰ τοῖς κριτικοῖς ἢ τοῦ γερμανίζοντος Ἀδόλφου Pictet. Ἐν ταύτῃ σχετικᾷ πρὸς τὸ θέμα εὐρίσκομεν τὰ ἑξῆς: «Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ τὸ πρῶτον ἀντανακλῶν τὸ καλὸν πρὶν ἢ τὸ πραγματοποιήσῃ. Προκειμένου δὲ περὶ ποιήσεως, ἥτις εἶναι ἡ γενικωτέρα ἐκδήλωσις τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ καλοῦ, πρέπει πρὸ πάντων νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν πρὸς τὴν ἀδιέσπαστον αὐτῆς σχέσιν πρὸς τὸν βίον καὶ τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν τῶν διαφόρων λαῶν. . . Ἡ ποίησις, ἡ κατοπτρίζουσα τὴν ἐξωτερικὴν φύσιν, τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τὴν θρησκείαν, δὲν δύναται ν' ἀναπτυχθῇ, ὅπου δὲν ὑπάρχει ὑπὸ τὰς τρεῖς ταύτας ἐπόψεις πλούτος πραγματικὸς καὶ ἐπικρατής. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη εὐδαίμων σύμπτωσις σπανιότατα ἀπαντᾷται. Ποῦ μὲν εἶναι ἡ φύσις πτωχὴ καὶ μονότονος, ποῦ δὲ ἡ θρησκεία ἐκμηδενίζει πᾶν ἄλλο αἴσθημα, ἢ ὁ ἐθνικὸς βίος, στερούμενος ζωτικότητος καὶ ἐνεργείας, ὑποτάσσει τὸν ἀνθρώπον εἰς μόνας τὰς ὕλικας ἀπολαύσεις. Ἐκ τῶν περιστάσεων ταύτων προκύπτουσιν οὐ μόνον τὰ διάφορα τῆς ποιήσεως εἶδη, ἀλλὰ καὶ ἡ μεταξὺ ὁμοιοειδῶν διάφορος ἀξία.» Σημειωτέον δὲ ὅτι εἰς τὴν μεταξὺ ὁμοιοειδῶν ποιήσεων διάφορον ἀξίαν ἔγκειται ὁλόκληρον τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ζήτημα, διότι ἐξ αὐτῆς συμβαίνει ἄλλαι μὲν ἐποχαὶ νὰ παρῶσι γωσι ποιητὰς, ἄλλαι δὲ μόνον στιχοπλόκους. Αἱ γινώμαι περὶ ποιήσεως τοῦ κορυφαίου τῶν γάλλων κριτικῶν Sainte Beuve εὐρίσκονται ἀτάκτως διεσπαρμέναι ἐν τοῖς εἰκοσι τόμοις τῶν *Διαλέξεων* αὐτοῦ. Ἀνοίγοντες τὸν πρόχειρον ἡμῖν τυχόντα πέμπτον, εὐρίσκομεν ὡς συμπέρκομα μακρῶς περὶ λυρικῆς ποιήσεως μελέτης τὴν ἐξῆς περικοπὴν: «Ἀναντίρρητον φαίνεται μοι ὅτι πᾶν λυρικὸν ποίημα μετέχον ζωῆς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ βαρύηχος καὶ ἐναρμόνιος φωνὴ ὁλοκλήρου λαοῦ, ἐκδηλοῦντος δι' αὐτοῦ ὁλόκληρον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ.» Ἡ ἀνωτέρω ὁμῶς γνώμη δύσκολον φαίνεται ἡμῖν νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τοὺς θεωροῦντας δυνατὴν τὴν ποίησιν καὶ ἐν πεζοτάτῃ κοινωνίᾳ. Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν τελευταῖον μάρτυρα τοῦ κ. Βλάχου, τὸν ποτε μαθητὴν τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς Σχολῆς Κάρολον Lénéque, τοῦ ὁποῖου ἡ Ἐπιστήμη τοῦ Καλοῦ, ἔσχε τὸ μοναδικὸν εὐτύχημα νὰ βρεθῇ ὑπὸ τῶν τριῶν συγγραφέων ἐν Παρισίοις ἀκαδημαῖων. Ἀλλὰ πολὺ μάλλον τῆς τριπλῆς δάφνης, ἐν τε ἄλλο ἐθχυμάζομεν ἀναγινώσκοντες τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅτι, ἐνῶ οὐδὲν ἔχει κοινὴν πρὸς τὰ ἔργα τῶν ἀδελφῶν Γερμανῶν, ἀλλ' εἶναι προσιτὸν εἰς πᾶσαν διάνοιαν καὶ πρόχειρον ἐπὶ πάσης τραπέζης, εὐρέθη ἐν ταῦτοις ὁ ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν του πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἀρνούμενος τὰ πάντα ἐξ ἑαυτοῦ οὐδενίαν ἔχει ἀνάγκην κοινωνικῆς παρορμήσεως, ἡ δὲ κατάστασις τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ὀλίγην ἔχουσαν ἐπιδόρην ἐπὶ τοῦ θεοπνεύστου αἰδοῦ καὶ ἐλαττώματα μόνον προικίζουσιν αὐτόν». Τοιαῦτα παραπεμπόμενοι ὑπὸ τοῦ κ. Βλάχου νὰ μάθωμεν παρὰ τοῦ Lénéque εὐρομεν ἐκεῖ περὶ τούτων τὰ ἑξῆς: «Ἄν ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν τὸ πρᾶγμα, πειθόμεθα ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ποιητοῦ οὐδὲν δημιουργεῖ ἢ ἀφύεται ἐξ ἑαυτῆς, ἀλλὰ τὸ ἰδανι-

»κὸν εὐρίσκει προὔπάρχον εἰς τὰς ὑψίστας τῆς διανοίας κορυφὰς ὡς θερηκαίαν
 »καὶ φιλοσοφίαν, αἵτινες ἔτυχον πάντοτε ἀκμᾶζουσαι κατὰ πάσας τὰς με-
 »γάλας τῆς τέχνης ἐποχάς. Κατὰ τὰς περιόδους ταύτας ὁ μεγαλοφυὴς ἄνθρωπος
 »ἀντὶ τῆς ψηλαφᾶς πρὸς εὐρεσιν τοῦ δρόμου του, προβαίνει μετὰ βεβαιότητος,
 »οὐδ' ἔχει ἀνάγκην ν' ἀναζητῇ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀποτυπωμένην ἰδέαν· καθότι
 »αὕτη ἐμφυσᾶται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν συγχρόνων. Ἀντὶ τῆς πε-
 »λαγῆς ὁ ποιητὴς πρὸς τὸν αἰῶνά του, ἄγεται καὶ φέρεται ὑπ' αὐτοῦ, ἡ δὲ
 »ἐννοῶσα αὐτῷ δημιουργικὴ δύναμις δεκαπλασιάζεται ὑπὸ τῆς γονιμότητος
 »τῆς ἀτμοσφαίρας, ἐν ἣ ἀναπνέει. Ἀλλ' ἄρα τὸ θεῖον τοῦτο πῦρ σβεσθῇ ἢ
 »κρυφθῇ ὑπὸ αἰθέλης, εὐθὺς τὰ πάντα μαραινόνται, πρὸ πάντων δὲ ἡ με-
 »γαλοφυΐα καὶ ἡ τέχνη. Ποία ἡ αἰτία τῆς ἐπὶ Περικλέους ἀκμῆς τῶν τεχνῶν
 »ἐν Ἑλλάδι; Ὁ Φειδίας ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Ἰκτίνος εἶχον βεβαίως μεγαλο-
 »φυΐαν. Ἀλλὰ τίς ἐξεκόλαψε τὸ ὦν τοῦτο καὶ ἐπτέρωσε τὸν νεοσσόν;
 »Εἰς μόνον τὸν Φειδίαν περιορίζοντες τὴν ἔρευναν παρὰ τῆς ἀρετῆς, καθ' ἣν
 »ἄκριτος ἐποχὴν ἀνεζήτει τὸν τύπον τῆς ὑπερτάτης φρονήσεως, ἥτοι τῆς
 »Ἀθηναίας, ἐσχετίζετο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Περικλέους πρὸς τὸν φιλόσοφον Ἀνα-
 »ξάγοραν, ἡδὴ δὲ ἀνέτελλεν ἐν Ἀθήναις τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύμα-
 »τος, τὸ μεσουρανῆσαν ἀνέφελον διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Σωκράτους. Ἡ
 »φιλοσοφία αὕτη, ἐπικούρους ἔχουσα τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν
 »ἐνέπνευσεν οὐ μόνον τὸν Φειδίαν, ἀλλὰ καὶ ἄπασαν ἐκείνην τὴν εὐδαίμονα
 »τῆς ἐλληνικῆς τέχνης ἐποχὴν, ἥτις συνκρίθη μετ' αὐτῆς. Μετὰ ὁμοίαν
 »ἐξέτασιν τῆς ἐν τῇ Δύσει ποιήσεως καὶ τέχνης ὁ συγγραφεὺς ἐπιθέτει τέλος
 »εἰς τὸ βιβλίον του διὰ τοῦ ἐξῆς ἐπιλόγου: «Ἄν ὁ ἀνωτέρω νόμος εἴναι ἀλη-
 »θής, τοιοῦτον δὲ κηρύττουσιν αὐτὸν τὰ γεγονότα, ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑπάρξῃ
 »τέχνη, ὅπου δὲν ὑπάρχει μέγας φρόνημα, ἐκδηλούμενον ἐν τῇ καθ' ἡμέραν δια-
 »γωγῇ τῶν ἀτόμων. Ἐκαστος αἰὼν παρέχει εἰς τοὺς ποιητὰς τὴν μὲν ἰδέαν
 »διὰ τῶν πεποιθήσεών του, τὴν δὲ ἐνδύουσαν αὐτὴν μορφήν διὰ τῶν ἡθῶν·
 »οἱ δὲ ποιηταὶ ἀνταποδίδουσιν εἰς τὸν αἰῶνα ὅσα ἔλαβον παρ' αὐτοῦ. Πρὸ
 »τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ τεχνίτου ἵσταται διηνεκὲς πρότυπον, ἐπόμενον αὐτῷ
 »πανταχοῦ, καθ' ὁδόν, εἰς τὸ θέατρον, τὴν αἰθουσαν χοροῦ καὶ τὴν ἐκκλη-
 »σίαν. Τὸ πρότυπον τοῦτο εἶμεθα ἡμεῖς αὐτοί· ἡ δὲ διηνεκὴς αὕτη ὀπτασία,
 »παρκαλουθοῦσα τὸν τεχνίτην εἰς τὸ σπουδαστήριον ἐπιβάλλεται αὐτῷ ἀνα-
 »ποδράστως. Ἄν ὁ τεχνίτης ὡς ἐλεύθερον καὶ λογικὸν ὄν εἴναι ὑπεύθυνος διὰ
 »τὰ ἔργα του, τὴν εὐθύνην ταύτην συμπεριζόμεθα καὶ ἡμεῖς, οἱ τὰ πρότυπα
 »παρέχοντες. Δικαίως λοιπὸν αἱ ἔπειτα ἀμερόληπτοι γενεαί, αἱ κάλλιον ἡμῶν
 »διακρίνουσαι τὰ αἴτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα, συγκαταδικάζουσι μετὰ τῶν
 »κακοτέχνων ἔργων καὶ τὴν γενέτειραν τούτων κοινωνίαν, ὡς θεωροῦνται
 »τὰ καλὰ ὀνομάζουσι μέγαν τὸν παρκαγόντα αὐτὰ αἰῶνα».

Ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει ταύτῃ τῶν ἐπιφανεστάτων περὶ τοῦ ἀσχολοῦντος ἡμᾶς
 ζητήματος γνωμοδότησεων παρετηρήσατε βεβαίως, Κύριοι, δύο τινά: α) ὅτι

ἐν αὐταῖς τοιαύτῃ ἐπικρατεῖ ὁμόνοια ἰδεῶν καὶ πολλάκις σύμπτωσις φρο-
σεων, ὥστε ἐκ τοῦ παρὰλληλισμοῦ τῶν χωρίων εὐκόλον ἦτο νὰ συνταχθῇ
συμφωνία τις, οἷα ἡ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, β') ὅτι ἡ θεωρία περὶ
ἀναγκαστικῆς κινήσεως πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ποιητοῦ κοινωνικῆς ἀτμοσφαιρᾶς περιέ-
χεται κατ' ἐννοιαν μὲν παρὰ πᾶσι τοῖς κριτικοῖς, παρ' Ἐγέλω δὲ καὶ Léné-
que, οὓς ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν ἐπεκκλέσθη μάρτυρας τοῦ ἐναντίου, οὐ μόνον
κατ' ἐννοιαν, ἀλλὰ σχεδὸν κατὰ λέξιν. Οὐδ' ἦτο ἄλλως δυνατόν, ἀφοῦ γρά-
φοντες τὴν ἐκθεσιν ἡμῶν τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος, εἴχομεν πρὸ πάντων ὑπ'
ἑσῶν τὴν *Αἰσθητικὴν* τοῦ Ἐγέλου καὶ τοῦ Lénéque τὴν *Καλλιολογίαν*, καὶ
κατὰ τὰς θεωρίας τούτων ἐκρίναμεν ἂν δύναται ἢ ὄχι νὰ θρέψῃ ἡ σήμερον
Ἑλλὰς ἀξίους τοῦ ὀνόματος ποιητάς. Ὁ κ. Βλάχος ἦτο βεβαίως κύριος νὰ
μεμφθῇ ἡμῶς ὡς κακῶς ἐφαρμόσαντας τὰς θεωρίας ταύτας καὶ ἀγνοοῦντας
τὰ ἐν Ἑλλάδι. Ἀντὶ τούτου ἔμως ἐπετέθη, οὐχὶ κατὰ τῆς οἱας δῆποτε
ἐφαρμογῆς ἡμῶν, ἀλλὰ κατ' αὐτῆς τῆς θεωρίας τῆς ἀναγκαστικῆς ἐξαρτήσεως
τοῦ ποιητοῦ ἐκ τῆς κυκλούσης αὐτὴν πραγματικότητος, ἣν ὀνομάζει ψευδῆ,
ἀνυπόστατον, στηριζομένην ἐν τῷ κενῷ, πρωτόκουστον καὶ ἐπαναστατικὴν,
καὶ μάρτυρας τοῦ πρωτακούστου αὐτῆς θέλει οὐ μόνον πάντας τοὺς κριτικοὺς
μικροὺς τε καὶ μεγάλους, ἀλλ' ὀνομαστὶ τὸν Ἐγέλον καὶ τὸν Lénéque, ἦτοι
αὐτοὺς ἐκείνους, παρ' ὧν τὴν ἀντεγγραψάμεν ἡμεῖς σχεδὸν αὐτολεξεί. Τοῦ
φαινομένου τούτου δὲν ἐπιχειροῦμεν τὴν ἐξήγησιν, τὴν δὲ ἐκτίμησιν ἀφίνο-
μεν εἰς ὅμους. Ἐν δὲ μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι πρὸ αἰώνων διαφωνοῦσιν οἱ ἄν-
θρωποι περὶ τοῦ τολμήματος, ὅπερ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μέγιστον ἐν τῇ ἱστο-
ρίᾳ. Καὶ ὁ μὲν Ὀράτιος ὀνομάζει ἀπαράμιλλον τολμητίαν τὸν πρῶτον παρα-
δοθέντα ἐπὶ ἐλαφρᾷ σανίδος εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ ὠκεανοῦ· οἱ Γάλλοι θέλουσι
τοιοῦτον τὸν ἀνελθόντα ἐπὶ φλεγούσης σφαίρας εἰς τὰ νέφη *Μογγολφιέρον*·
πολλοὶ ἱστορικοὶ ἀπονέμουσι τὸ ἄθλον τῆς τόλμης εἰς τὸν ὑπερπυρρὸν
τὰς Ἀλπεῖς Ἀννίβαν, ἡ δὲ Νέα Ἡμέρα τολμηρότερον θέλει τὸν ὑπερβάτην
τοῦ Αἴμου στρατηγὸν Γοῦρκον. Μεταξὺ τούτων ἀπέχομεν ν' ἀποφανθῶμεν,
ἀλλ' ὅπως δῆποτε νομίζομεν ὅτι ἕξοχος οφείλεται μεταξὺ τῶν τολμητιῶν
θέσις καὶ εἰς τὸν ἐνώπιον πλῆθοντος φιλολογικοῦ συλλόγου τολμῶντα νὰ ἐπι-
καλεσθῇ ὡς ὁμόφρονος αὐτοῦ περὶ ὀρισμένου θέματος συγγραφεὺς πασιγνώ-
στους, λέγοντας ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον.

Ἀλλ' ἂν ὅσα ἀνωτέρω παρεθέσαμεν δὲν ἤρκεσαν νὰ πείσωσι τὸν κ. Βλά-
χον ὅτι ὁ ποιητὴς εἶνε κἀτοπτρον ἀντανάκλων τὴν κύκλῳ πραγματικότητάς
καὶ ὁλοκλήρου τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τὸν πνευματικὸν βίον· ἀναγκαστὸν γέννημα
τοῦ ποιητικῶς ὀρμιάσαντος ἔθνους του καὶ οὐχὶ ἀερόλιθος δυνάμενος ὅπου
δῆποτε νὰ καταπέσῃ· ἂν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιμένῃ ἀκόμη πιστεύων ὅτι ἀπη-
θανάτισθη ὁ Σαίξπηρς ὡς ποιητὴς παντὸς αἰῶνος οὐδαμίας ἔχων ἐθνικό-
τητα, καὶ οὐχὶ ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας, ζωῆς ὁλοκλήρου ἐντὸς τῶν
δραμμάτων του, σπεύδωμεν τότε νὰ προσκαλέσωμεν χάριν αὐτοῦ ἐν τῷ τελευ-

ταῖον μάρτυρα, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐλπίζομεν ὅτι θέλει κλίνει τέλος πάντων ταπεινῶς καὶ εὐσεβῶς τὴν κεφαλὴν. Ὁ μάρτυς οὗτος ἀποφάνεται ὡς ἀκολούθως: «Τὸν ποιητὴν γεννᾷ τὸ ἔθνος τοῦ καθ' ὑπερτάτην πλήρωσιν τοῦ νόμου τῆς γεννήσεως καὶ τῆς φθορᾶς· τὸν ποιητὴν ζωογονεῖ αὐτὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁ πνευματικὸς βίος. Αἱ ποιήσεις του εἶναι κάτοπτρον, ἐν ᾧ ἀντανγκάζεται πιστῶς ὁ κύκλος κόσμος· κιβωτὸς ἐγκλείουσιν ὁλόκληρον τῆς ἐθνικῆς ἐκείνης περιόδου τὸν ἐθνικὸν βίον, τὰς θρησκευτικὰς ιδέας, τὰς ιστορικὰς περιπετείας, τοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἐλαττώματα αὐτῆς. Ὁ Σαιξσπέρος ἀνεδίωκε μὲ θαλερώτερον στέμμα, ἐδίδωκε ἡ Ἀγγλία ὁλόκληρος ἔζη ἐντὸς τῶν δραμάτων του καὶ αὐτὸς συνέζη μετὰ τῆς Ἀγγλίας.» Θέλετε δὲ ἤδη νὰ μάθετε τίς εἶναι ὁ μάρτυς οὗτος, ὁ οὕτω πανηγυρικῶς ἀσπαζόμενος τὴν τοσοῦτον ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν ἀπαρέσασαν τῇ κ. Ἀγγέλῳ Βλάχῳ θεωρίαν περὶ ποιητῶν γεννημάτων τῆς κοινωνίας καὶ κατόπτων τῆς ἐποχῆς των; Οὗτος εἶναι αὐτὸς ὁ κ. Ἀγγελὸς Βλάχος ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, ἣν ἔγραψεν ἐν ἔτει 1866 ἐν Ἀθήναις, ἔχων πιθανῶς ἐνώπιόν του βιβλία, ἐνῶ ἡ τελευταία αὐτοῦ περὶ νεοελληνικῆς ποιήσεως διατριβὴ φαίνεται γραφεῖσα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀφοῦ ἔκχυσεν ὁ Ὅμηρος τὴν βιβλιοθήκην.

Ἄλλ' οὐδ' εἰς τὰ ἐπίθετα καρυκευτοῦ εὐφρολογίας, αὐτάρχους, κενολόγου καὶ ἐπαναστάτου κατὰ τῶν ἀναλλοιώτων νόμων τῆς ἐπιστήμης ἤρκεσθαι καθ' ἡμῶν ὁ συγγραφεὺς τῆς διατριβῆς ταύτης, ἀλλὰ θέλων ἔτι σαφέστερον νὰ δικτυπώσῃ τὴν ιδέαν του δὲν ἀπηξίωσε νὰ καταφύγῃ κακεῖνος εἰς εὐφρολογίαν, τὴν ἑξῆς: «Οὐδεὶς ποτε κριτικὸς ἐφαντάσθη ὅτι γεννῶνται οἱ ἄνθρωποι ὡς οἱ ἀμαγῖται εἰς τοὺς κασταγεῶνας μετὰ τὰς βροχὰς τοῦ θιγοπώρου.» Κατὰ παράδοξον ὁμῶς σύμπτωσιν ἡ εὐφρολογία αὕτη, δι' ἧς ἐσκόπευεν ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν νὰ καταστήσῃ καταφανὲς τὸ μέγεθος τῆς ἡμετέρας ἀπείτης, ἔτυχεν οὕσα, ἐν πληρεστάτῃ βεβαιῶς ἀγνοίᾳ του, ἡ μόνη ἐν τῇ μακρᾷ αὐτοῦ διατριβῇ σύμφωνος πρὸς τὴν κατ' ἡμᾶς ἐπιστήμην φράσις. Παραλείποντες τὰ τοῦ Schelling, ἀπαιτοῦντος παρὰ τοῦ κριτικοῦ νὰ ἐξετάζῃ τὰ προϊόντα τῆς διανοίας ὡς ὁ βοτανικὸς τὰ τῆς φύσεως, καὶ τὰ παρ' Ἐγγέλῳ περὶ τῶν Ἰνδικῶν ἐπῶν, ἅτινα θεωρεῖ «πνευματικὰ τοῦ ἐδάφους φυτὰ», ἀρκοῦντα πρὸς ἀπόδειξιν τούτου νομίζομεν τὰ κατωτέρω τοῦ Taine: «Ἡ καλλιλογία, ἀκολουθοῦσα τὴν γενικὴν τάσιν τοῦ αἰῶνος, προσπαθοῦντος νὰ προσεγγίσῃ τὰς ἠθικὰς ἐπιστήμας πρὸς τὰς φυσικὰς, κατέστη εἶδος τι βοτανικῆς ἐφηρμοσμένης εἰς τὰ προϊόντα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ἡ συνεπάγουσα αὐτὴν βλάστησιν τοῦ δεῖνος ἢ δεῖνος φυτοῦ κλιματικὴ ζώνη, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ ἡ ἐπικράτησις ἰδιαιτέρων τινῶν περιστάσεων θερμότητος καὶ ὑγρασίας, κατὰ πάντα ἀνάλογος πρὸς τὴν περιγραφείσαν ὑφ' ἡμῶν ἀνωτέρω ὑπὸ τὸ ὄνομα γενικῆς καταστάσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἡθῶν. Ὡς λοιπὸν ἐξετάζομεν τὴν φυσικὴν ἀτμοσφαῖραν πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐμφανίσεως

αυτοῦ ἀραβοσίτου, τῆς βρώμης ἢ τῆς ἀλόης, οὕτω πρέπει νὰ ἐρευνῶμεν καὶ αὐτὴν ἡθικὴν, ἵνα κατανόησωμεν τὴν γέννησιν οἷας δῆποτε ποιήσεως ἢ τέ-
 ννης.»¹ Ἄν τοὺς ἀμεινίτας ἀντικαταστήσωμεν διὰ τοῦ ἀραβοσίτου, ἐν τῇ
 ἀνωτέρῳ περικοπῇ περιέχεται αὐτολεξεί ἢ παρομοίωσις, ἣν ὁ ἐπικριτὴς
 ἡμῶν περὶέθεσεν ὡς παράδειγμα ἁίρας ἀτοπίας. Τὴν δὲ γνώμην ταύτην,
 εἴτε ὀρθὴν εἴτε ἐσφαλμένην, τοῦ γάλλου τεχνοκρίτου συμμερίζεται κραταιὰ
 καὶ ἀκμάζουσα ἐν τῇ Δύσει φιλοσοφικῇ σχολῇ, ἢ εἰς τὰς φάλαγγας αὐτῆς
 ἀριθμοῦσα τὸν Stuart Mill, τὸν Spencer, τὸν Bagehot, τὸν Kirchman, τὸν
 Littré καὶ πάντα ἄλλον ὁπαδὸν τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου. Πρὸς τοὺς φιλοσό-
 φους τούτους εἶναι βεβαίως κύριος νὰ κηρύξῃ πόλεμον ὁ κ. Βλάχος· ἀλλὰ νὰ
 ἐπιρρίπτῃ εἰς ἐμὲ τῶν ἰδεῶν τούτων τὴν εὐθύνην, λέγων ὅτι οὐδεὶς ποτε
 πρὸ ἐμοῦ ἐφαντάσθη πράγματα ἐγγεγραμμένα πρὸ εἰκαστικῆς εἰς τὴν ἡμε-
 ρησίαν διὰ τῆς ἐπιστήμης, τοῦτο τὸ νομίζομεν μεγάλην ἀδικίαν. Εἶναι
 περίπου τὸ αὐτὸ ὡς εἰ ἔλεγον ἐγὼ ὅτι πάντα τὰ σώματα ὑπακούουσιν εἰς
 τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ἑλξεως, ὁ δὲ κ. Βλάχος, ἄλλην ἔχων περὶ τού-
 του γνώμην, ἤλεγχε τὴν ἰδικήν μου καὶ οὐχὶ τοῦ Νεύτωνος τὴν ἀστρονομι-
 κὴν ἀτοπίαν.

Μεταβαίνοντες εἰς ἄλλου ζητήματος τὴν ἐξέτασιν πρέπει νὰ ὁμολογήσω-
 μεν ὅτι ὄντως πανηγὺς δαίμων ἐδίωκεν ἡμᾶς κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς δυστυ-
 χοῦς ἐκείνης ἐκθέσεως τοῦ ποιητικοῦ ἀγῶνος, καθότι καὶ τοὶ συμβουλευόμε-
 νοι ἀκαμάτως παντοίους συγγραφεῖς, ἐκ φόβου μὴ φύγῃ ἡμᾶς οἷα δῆποτε
 τις πρωτοτυπία, οὐδὲν ἄλλο ἐν τούτοις κατωρθώσαμεν κατὰ τὸν ἐπικριτὴν
 ἡμῶν νὰ ἐκστομίσωμεν, εἰμὴ μόνον πράγματα παράδοξα, πρωτόκουστα καὶ
 ἐπαναστατικά. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων, ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν μαστιῖζεται ὑπὸ
 πνευματικῆς τινος ἀνησυχίας, ἐξ ἧς καθ' ἑκάστην κατεδαφίζει καὶ ἀνεγείρει
 παντοῖα φιλοσοφικὰ οἰκοδομήματα, τὴν δὲ ποίησιν τῆς Δύσεως, πιστὴν τοῦ
 πνευματικοῦ τούτου σάλου ἡχώ, χαρακτηρίζει ἢ οὕτω λεγομένη νόσος τοῦ
 αἰῶνος, ἥτοι ἡ ἑλλειψὶς καὶ δίψα πίστεως καὶ ἰδανικοῦ. Κατὰ τῶν πρωτα-
 κούστων τούτων θεωρημάτων ἀνιστάμενος ὁ κ. Βλάχος ἀνακράζει: «Δὲν βλέπω
 »τὸν βρασνίζοντα τὰ ἄλλα ἔθνη πνευματικὸν σάλον, δὲν ἐννοῶ πῶς ἐκ νό-
 »σου οἷας δῆποτε δύναται νὰ προκύβῃ ποίησις ἀξία λόγου, οὐδ' ἤκουσά ποτε
 »ὡς νόσον τὴν δίψαν καὶ ἑλλειψιν ἰδανικοῦ». Δὲν ἐνθυμούμεθα ἐνώπιον τίνος
 σοφιστοῦ, ἀρνούμενου τὴν ὑπάρξιν τῆς κινήσεως, ὁ μετ' αὐτοῦ συζητῶν ἀντὶ
 πάσης ἄλλης ἀπαντήσεως ἤρχισε νὰ περιπατῇ. Πρὸ τοῦ ἰσχυριζομένου ὅτι
 οὐδέποτε ἤκουσε σύγχρονον ποίησιν εἰκονίζουσαν τὴν δίψαν καὶ ἑλλειψιν πί-
 στεως καὶ ἰδανικοῦ, ἡ μόνη κατάλληλος ἀπάντησις φαίνεται ἡμῖν ν' ἀρχίσῃ
 τις ν' ἀντιγινώσκῃ. Ἀνοίγοντες τὸν πρόχειρον τυχόντα Μυσσέτον εὐρίσκομεν
 ἐν ἔργῳ τοῦ Πολλῆ τοὺς ἀκολούθους στίχους: «Χριστέ μου, δὲν εἶμαι ἐξ

1. Φιλοσοφ. τῆς Τέχνης, σελ. 16.

»ἐκείνων, οἵτινες προσέρχονται μετὰ τρόμου νὰ γονατίσωσιν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ νκοῦ, οὐδὲ τοὺς καθημαγμένους πόδας σου ἀσπάζομαι τύπτων τὸ πσῆθος. Ἐγεννήθην φεῦ! ἀργὰ εἰς γέροντα κόσμον, ἀπομαθόντα νὰ ἐλπίζῃ καὶ νὰ φοβῆται. Ἡ δόξα σου ἀπέθανε, Χριστέ· οἱ ἥλοι τοῦ Γολγοθα μόλις πρὸς ὑποστηρίξουσι καὶ τὸ σῶμά σου πίπτει εἰς θρύμματα ἐπὶ τοῦ μαύρου σταυροῦ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως, ἄφες τὸ ἀπιστότερον τέκνον τοῦ ἀπίστου τοῦτου αἰῶνος ν' ἀσπασθῇ τὴν κόνιν ταύτην καὶ νὰ θρηνήσῃ ἐπὶ τὴν γῆν, ἥτις ἔζη ἐκ τοῦ θανάτου σου καὶ θέλει ἀποθάνει ἀνεῖ σου. Τίς πλέον θέλει ἐμφυσῆται εἰς αὐτὴν πνεῦμα ζωῆς; Πρὸς ἀνακαίνισιν τῆς γῆς ταύτης ἔχυσες τὸ καθαρώτερόν σου αἷμα. Χριστέ ὅ,τι σὺ ἔκαμες τίς ἄλλος θὰ τὸ κάμῃ; Τίς ἄλλος θέλει δωρήσῃ νεότητα εἰς ἡμᾶς τοὺς χθὲς γεννηθέντας πρεσβύτας; Ὁ σήμερον αἰὼν κεῖται ἐν τῷ τάφῳ παγερώτερος τοῦ Λαζάρου· ἀλλὰ ποῦ εἶναι ὁ σωτὴρ ὁ μέλλων ν' ἀποκυλίσῃ τὴν πέτραν; Ἐπὶ τίνας πόδας πίπτει τὸ μύρον τῆς Μαγδαληνῆς καὶ ποῦ ἀκούεται φωνὴ ἡχηροτέρα τῆς ἀνθρωπίνης; Τίς ἐξ ἡμῶν, τίς πλέον θέλει γίνεαι Θεός; Ἀλλ' ἵνα ὑψωθῇ τις πρὸς οὐρανὸν ἀπαιτοῦνται πτερὰ· καὶ ὁ μὲν πόθος ἔμεινεν, ἡ πίστις ὁμως λείπει».

Οὕτως ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη ἐξακολουθεῖ θρηνῶν ὁ ποιητὴς ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Σταυροῦ· καὶ μετ' αὐτοῦ συνεθρήνηι ὁλόκληρος ἡ Γαλλία, καὶ τὰ ἐκ δίψης πίστεως ταῦτα δάκρυα τοῦ ἀπιστοτέρου τέκνου τοῦ αἰῶνος θεωροῦνται ὡς οἱ στιλπνότατοι τῆς νεωτέρας ποιήσεως μαργαρίται. Ἀλλ' ἵνα μὴ τις νομίσῃ ὅτι μόνως τὰς ἀνωτέρας τάξεις ἐνέμεστο ἡ μεταφυσικὴ αὕτη δίψα, καταβαίνομεν ἀπνευστὶ ὁλόκληρον τὴν κλίμακα μέχρι τοῦ κατωτάτου πυθμένος, ὅπου κυλίουσιν ἐν δεσμοῖς καὶ βορβόρῳ τὰ ἐκβράσματα τῆς κοινωνίας. Ὅπως αἱ ἀριστοκρατικαὶ αἰθουσai, οὕτω καὶ τὰ κατωγώγια τῆς Γαλλίας εἶχον τὸν ποιητὴν αὐτῶν. Οὐχὶ Σὺν τινὰ ἢ Βίκτωρα Οὐγον ἀπὸ τοῦ σπουδαστηρίου δημοκοποῦντα, ἀλλὰ γνήσιον τέκνον τοῦ κατέργου, πλαστογράφον, κλέπτην καὶ δολοφόνον, τὸν Λακεναῖρον, γράφοντα τὴν παραμονὴν τῆς κατατομήσεως αὐτοῦ τοὺς κατωτέρω στίχους: «Γνωρίζεις, Θεέ μου, πόσον πᾶσχω δισταζών. Κατάβω σὺ εἰς τὴν καρδίαν μου, ἀφοῦ δὲν δύναμαι νὰ ὑψωθῶ μέχρι Σοῦ. Δὲν εἶμαι ἐκ τῶν δειλῶν ἐκείνων, οἵτινες καταφεύγουσιν εἰς τὸ δόγμα τῆς μετὰ θάνατον ἀνυπαρξίας, ἵνα ἀποφύγῃσι τῆς διαγωγῆς τῶν τὴν εὐθύνην. Μυριάκις προτιμῶ τὸ αἰώνιον πῦρ τοῦ αἰωνίου ὕπνου καὶ στέργω πᾶσαν βλάσφημιαν, ἀρκεῖ μόνον νὰ σὲ γνωρίσω. Εἰσάκουσον, Ὑψιστε, τὴν δέησίν μου, ἵδού σου εἰς τὰ στήθη μου μίαν πίστειν ἀκτῖνα, διότι αἰσχύνομαι νὰ ἦμαι ἄμενον ὕλη, καὶ ἐν τούτοις δὲν πιστεύω».¹

Ἄν τῷ ὄντι ἠπατήθημεν θεωρήσαντες ἐν ταῖς ἀνωτέρω στίχοις σαφῶς εἰκονιζομένην τὴν βρασνίζουσαν τὸν αἰῶνα καὶ ἐμπνέουσαν τοὺς ποιητὰς αὐτοῦ

¹ Οἱ στίχοι οὗτοι περιέχονται ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Λακεναῖρου. Βλ. τὴν συλλογὴν τοῦ Foulquier, τόμ. α'.

δίψαν καὶ ἔλλειψιν πίστεως καὶ ἰδανικοῦ, πρέπει τότε νὰ θρασύνωμεν τὸν κά-
 λαρὸν ἡρώων, ὁμολογοῦντες ὅτι εἴμαθα ἡλίθιοι. Συντρόφους ὁμῶς ἐν ἡλιθιό-
 τητι θέλομεν ἔχει πολλούς. Ἄν ὁ ἐπικριτὴς ἡμῶν δὲν πείθεται τοῖς ποιη-
 ταῖς, πρόχειροι ὑπάρχουσιν οἱ φιλόσοφοι καὶ κριτικοί, πρὸ ὧν δυνάμεθα νὰ
 μάθωμεν ἂν ἰδιότης μου ὀπτασία εἶναι ὁ νοσηρὸς οὗτος σάλος, ὃν ὁ κ. Βλάχος
 μεθ' ὑπερηφάνου αὐταρεσκαείας ταπεινῶς ἐξομολογεῖται ὅτι δὲν βλέπει. Πρὸ
 πάντων ὁμῶς πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, ἀφοῦ οὐδεὶς αἰὼν ὑπῆρξεν ἀπηλ-
 λαγμένος ἰδιάζοντος αὐτῷ πνευματικοῦ σάλου, ὁ σήμερον ὑπάρχων πρέπει
 νὰ ἀποδειχθῇ ὄντως ἐξαιρετικὸς καὶ ὅλως διάφορος τῶν προηγηθέντων, ἵνα
 δικαίωσιν ἡμῶς θεωροῦντας αὐτὸν ὡς τὴν πρωτίστην πηγὴν τῆς συγχρόνου
 ποιήσεως. Ἀλλὰ καὶ τοιοῦτος παρὰ πάντων ὁμολογεῖται. Ὁ κατὰ τὸν 15^{ον}
 αἰῶνα ἀναφαινείς, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ μεταρρύθμισις, ἀνεστάτωσε μὲν τὴν ἐκ-
 κλησίαν καὶ τὸ κράτος, πλημμυρίσας δι' αἵματος τὴν Δύσιν, ἀλλὰ κατ' οὐ-
 σίαν ἐπήνεγκεν, ἐν ἀρχῇ τοῦλάχιστον, ἐπίτασιν μᾶλλον ἢ μείωσιν εὐσεβείας.
 Αἱ ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ Μεγάλου ἐριδες περὶ Χάριτος καὶ ἐλευθέρως αἵρέσεως
 ὀλίγους ἐκώλυσαν νὰ μεταδύνωσιν εὐσεβῶς τὸ πρῶτ' εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ
 νὰ χειροκροτῶσι τὸ ἐσπέρως τὴν Φαίδραν καὶ τὴν Ἑρμιόνην, οὐδεμιᾶς ὑπαρ-
 χούσης τότε σχέσεως μεταξὺ ποιήσεως καὶ θεολογίας. Ὁ σάλος ὁμῶς, ὃν ὁ
 θνήσκων δέκατος ὀγδοὺς αἰὼν ἐκληροδότησεν εἰς τὸν παρόντα, ἐκλόνησεν αὐ-
 τὰς τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν στηρίζονται αἱ παρήγοροι τῶν ἀνθρώπων ἐλπίδες. Ἡ
 ἐπιστήμη, ἀντὶ νὰ λαλῇ ὡς πρότερον νεκρὴν γλῶσσαν μεταξὺ τεσσάρων ἀκκ-
 τηματικῶν τοίχων, ἀγορεύει σήμερον ἐν ὑπαίθρῳ διὰ γλώσσης εἰς πάντας
 καταληπτῆς. Τὸ ὀγκῶδες λατινικὸν εἰς φύλλον ἀντικατέστησεν ἡ εὐληπτος
 καὶ εὐωνος φυλλὰς, ἐν πάσῃ δὲ συζητήσει οἱ ὀλίγοι θέλουν κριτὰς τοὺς πολ-
 λούς. Αὐστυχῶς ὁμῶς ἡ οὕτω δημοκοπεύσα ἐπιστήμη σπικνίως ἔτυχεν ἔχουσα
 νὰ μεταδώσῃ παρήγορα ἀγγέλματα εἰς τὸ πλῆθος. Γνωστὸν εἶναι διὰ τίνων
 βαθμίδων ἡ μὲν γερμανικὴ θεολογία κατέβη ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας εἰς τὴν ἁρ-
 νησιν πάσης ἀποκαλύψεως, ἡ δὲ φιλοσοφία ἀπὸ τοῦ ὀπωσδήποτε κατασκευ-
 νοῦντος ἐν τῇ ὕλῃ θεοῦ τοῦ Ἐγέλου εἰς τὰς ἄκρας θεωρίας τῶν νεοεγγελευ-
 νῶν, καθ' οὓς ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἀπλῆ ἀντανάκλασις
 τοῦ ἐν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ πόθου ἀνεφίκτου τινὸς εὐδαιμονίας, πρὸ τῆς
 ὁποίας γονυπετοῦμεν, ἐκλαμβάνοντες τὴν ἡμετέραν ἐν κατόπτρῳ εἰκόνα ὡς
 ὃν αὐθυπαρκτὸν καὶ πραγμᾶτικόν. Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖ ἡδυνήθη νὰ σταματήσῃ ἡ
 ἀκατάσχετος τοῦ αἰῶνος πρὸς κατεδάφισιν ῥοπή. Ἡ ἀπλῆ αὕτη ἀντανάκλα-
 σις ἐφάνη κἀκείνη δεισιδαιμονία, τὸ κατόπτρον ἐθρασύθη καὶ τοὺς μεταφυσι-
 κοὺς διεδέχθησαν οἱ φυσικοὶ, θεμελιῶντες τὴν νέαν φιλοσοφίαν ἐπὶ τῶν ἐξῆς
 δύο ἀξιωματίων: «Ὡς δὲν ὑπάρχει ὕλη ἄνευ δυνάμεως, οὕτως οὐδὲ δύνα-
 μις ἄνευ ὕλης». (Moleschott). «Ἡ σκέψις εἶναι ἔκκρισις τοῦ ἐγκεφάλου ὡς
 πρὸς τὸ σῶρον τῶν νεφρῶν». (Vogl.). Εἰς τὰς θρασυτάτας τρυτάς καὶ ἀκριτο-
 γραθίας τῆς ἐπιστήμης ἀπεκρίθη ἡ Ἐκκλησία, παρασυρομένη ὑπὸ τοῦ πνεύ-

ματος τῆς ἀντιδράσεως, δι' ἄλλων ὑπερβολῶν, ἀντιτάσσουσα εἰς τοὺς ὑλιστάς τῆς Γερμανίας καὶ τοὺς ἐμπειρικοὺς τῆς Γαλλίας τὸν Σόλλαξον, τὰ κληρικὰ πνευπιστήμια, τὰς προσκυνήσεις, τὰ σύγχρονα θαύματα καὶ τὸ δόγμα δευτέρας ἀχράντου συλλήψεως, ἐξ ὧν προέκυψε τὸ σχίσμα τῶν παλαιοκχθολικῶν καὶ ἡ πνευματικὴ ἀναστάσις τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀντιδράσεως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ὁ ἐν πάτῃ εὐαισθητῶ καρδίᾳ ἐγερθεὶς ἐκ τῶν νέων φιλοσοφημάτων ψυχολογικὸς σάλος. Τὸ ἀρχαῖον μάννα τῆς πίστεως, ἐξ οὗ ἀπὸ δεκαοκτὼ αἰώνων ἀπέζη ἡ ἀνθρωπότης, καίτοι μυρία ὑποστάν παρὰ τῶν ἱερέων νοθεύσεις, φαίνεται ἐν τούτοις τόσον γλυκὺ, παραβαλλόμενον πρὸς τὸν ξηρὸν ἄρτον τῆς ἐπιστήμης, ὥστε ὀλίγοι αἰσθάνονται τὸν στόμαχον αὐτῶν ἀρκούντως ἰσχυρὸν πρὸς ἀπότομον μεταβολὴν δικίτης. Ἀλλ' οἱ μὲν κλείουσι ἐπιμόνως τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐλπίζοντες νὰ παρατείνωσι τὸ ἀφιπτάμενον χρυσοῦν ὄναρ τῆς ἀθανασίας· οἱ δὲ ζητοῦσιν ἐναγωνίως συμβιβασμὸν τινα μεταξὺ πίστεως καὶ ἐπιστήμης, ἐνῶ ἄλλοι, θεωροῦντες ἀνεπιστρεπτὴ ἀπολωλὸς τὸ ἀρχαῖον ἰδανικόν, ἀγωνίζονται νὰ τοποθετήσωσιν ἐν οἷον δήποτε ἄλλο εἶδωλον ἐπὶ τοῦ χηρεύοντος θρόνου. Οἱ Ἑγελεικοὶ προτείνουσιν ὡς τοιοῦτον τὸν Ἀνθρωπισμὸν (Humanismus), οἱ ἐμπειρικοὶ νέαν Ἀθηνᾶν, ἥτοι τὸ ἀφηρημένον σύνολον πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ὁ Ρενὰν ἀόριστόν τι καὶ ἀκατάσκευον ἰδανικόν, ὁ Στράους τὴν τέχνην, καὶ ἕτερος μέγας γερμανὸς αὐτὸν τὸν Βοῦδαν. Ὁ σήμερον αἶων παρίσταται ὑπὸ τὸ ἀλλόκατον σχῆμα Διαγένους ἀνέκταντος φανάριον πρὸς ἀναζήτησιν Θεοῦ, καὶ ἀνερουνῶντος πάσας τὰς εὐρωτιώσας φιλοσοφικάς ἀποθέκας, ἀπὸ τοῦ Ζοροάστρου μέχρι τοῦ Παράκελσου. Ἄν δὲ πρὸς κύρωσιν τῶν ἀνωτέρω ἐφαίνοντο ἡμῖν ἀναγκαῖαι παραπομπαὶ, ἔπρεπε νὰ σημειώσωμεν τοιαύτας εἰς τὰ τρία τοῦλάχιστον τέταρτα τῆς συγχρόνου φιλολογίας· καθότι σπανίως ἔτυχε νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας ἡμῶν εἴτε ποίημα, εἴτε μυθιστόρημα, εἴτε φιλοσόφημα ἢ καὶ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν βιβλίον, ἀπὸ τοῦ Βύρωνος μέχρι τοῦ Βωδελαίρου, ἀπὸ τοῦ Schelling μέχρι τοῦ Moleschott, ἐν ᾧ δὲν ἀντανακλᾶται ὁ σάλος οὗτος, Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἔπρεπε καὶ εἰς ἐγκυκλίους ἀρχιερέων νὰ παραπέμψωμεν, καὶ εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς γαλλικῆς γερουσίας, ἥς ὁλόκληρον συνεδρίασιν ἀπησχόλησε τὸ σκάνδαλον τῆς ἐκ τοῦ πιθήκου καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰς σατυρικάς ἀκόμη ἐφημερίδας, αἵτινες ἀνεμίχθησαν κακεῖναι εἰς τὴν πάλην, ὅτε διήρει τὴν Γαλλίαν συζητούμενον ἐν ἀκαδημαίαις, λέσχαις καὶ καφενείοις τὸ ζήτημα τῆς αὐτομάτου ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς. Ἐνθυμούμενοι δὲ ὅτι, καθ' ἣν ἀκριβῶς ὦραν ἐμοίνετο ἀγριωτέρα ἢ ἀνεμοζάλη, καὶ ἀντήχουν αἱ δυσοίωνα ὠρυγαὶ τοῦ Max Stirner, τοῦ Ἀρνόλδου Ruge, τοῦ Buchner, τοῦ Wagner, τοῦ Vogt καὶ τῶν Νεοφικτικῶν αἱ ἀνταπκνήσεις, ὁ ἡμέτερος ἐπικριτὴς εὗρίσκετο ἐν Γερμανίᾳ, συγχαιρόμεθα αὐτὸν ἐξ ὅλης καρδίας κατορθώσαντα νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀκρόν του οὕτως ἀμίαντον ἀπὸ τῶν ἀπαισίων ἐκείνων ἀκουσμάτων, ὥστε νὰ δύναται νὰ γράφῃ

σήμερον ἐν πεποιθήσει: «Δὲν βλέπω τὸν ταραττοῦτα τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως
 »πνευματικὸν σάλον». Ἡ τοιαύτη ἀποξένωσις ἀπὸ τοῦ κύκλου διεσθαρμένου
 αἰῶνος πρὸς μόνην τὴν τοῦ Στυλίου δύναται νὰ παραβληθῇ ἵνα δὲ μὴ νο-
 μίστετε ὅτι μεγαλοποιούμεν τὸ κατόρθωμα, ἔστωσαν ὅμιν ὡς ἀπόδειξις τῆς
 σφοδρότητος τοῦ σάλου τούτου, τὰ κατωτέρω χωρὶς δύο ἐξόχων Γερμανῶν.
 Κατὰ τὸν Φκῦερστάχον: «Πάντα τὰ ἀπὸ ἐξακισχιλίων ἐτῶν τικράζοντα τὴν
 »ἀνθρωπότητα κακὰ ὀνειρκα ἔδωκαν ἀλλήλοις ἀπαισίαν καὶ ἐχληροτάτην
 »συνέντευξιν ἐν τῇ περούσῃ ἐποχῇ. Ἡ σύγχυσις ἰδεῶν εἶναι μοναδική, ὁ δὲ
 »σάλος τοιοῦτος, ὥστε νομίζει τις ὅτι πικρίσταιται εἰς χορὴν βρυκαλάκων».
 Καὶ κατωτέρω: «Σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ὀρίσταιται τὸν βαρύτερον παροξυ-
 »σμὸν τοῦ ἀπὸ δεκαοκτῶ αἰῶνων ταρασσοντος αὐτὴν κακοήθους ὑπερφυσικοῦ
 »πυρετοῦ». ¹ Ὁ δὲ Hartman τῆς ἀπαντήσεως αὐτοῦ εἰς τὸ τελευταῖον πο-
 λύμοτον βιβλίον τοῦ Στράους προτάσσει τὴν ἀκόλουθον σκέψιν: «Οὐδέποτε
 »ἐφάνη γενεὰ ἀπιστοτέρα τῆς περούσης, ἀλλ' οὐδὲ βαθύτερον συνταραχθεῖσα
 »ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων». Ἡμεῖς δὲ ἐν πάσῃ ταπεινότητι ὁμο-
 λογοῦμεν ὅτι μακαρίζοντες ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ἀγῶνος τὴν Ἑλλάδα ὡς δια-
 φυγοῦσαν τὸ μόλυσμα τοῦ αἰῶνος, ἀπεβλέπομεν πρὸ πάντων εἰς τὰς τάξεις
 τοῦ ἐργατικοῦ καὶ φιλονόμου λαοῦ, ἀλλ' ἤδη μετὰ πλείστης ὁσῆς χαρᾶς
 πληροφοροῦμεθα ὅτι τὰ συγχαρητήρια ἡμῶν δυνάμεθα νὰ ἐπεκτείνωμεν καὶ
 εἰς τὴν τάξιν τῶν λογίων.

Οὐ μόνον δὲ τὴν ὑπαρξίν τοῦ σάλου τούτου ἀρνεῖται ὁ ἡμέτερος ἐπικριτής,
 ἀλλ' οὐδὲ δύναται νὰ ἐννοήσῃ ἀπῶς ἐκ νόσου οἷας δῆποτε δύναται νὰ προ-
 κύψῃ ποίησις ἀξία λόγου.» Ἀλλὰ τότε πρέπει ἐξ ἀπαντος ἢ νὰ παραδώσω-
 μεν εἰς τὸ πῦρ ὡς ἀναξίους λόγου τοὺς καλλίστους στίχους ὅσοι ἐγράφησαν
 ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἢ νὰ κηρύξωμεν ἀνοήτους πάντας ἀνε-
 ξαιρέτως τοὺς κριτικούς, τοὺς περιγράφοντας διὰ μακρῶν τὴν νόσον, ἧς κί-
 ὀδύναι ἀπέσπασαν τὰς ποιητικωτάτας κρυγὰς τοῦ Βύρωνος, τοῦ Μυσσέτου,
 τοῦ Πόου καὶ τοῦ Γένυσῶνος. Πρῶτοι δὲ βεβαίως πρέπει νὰ ριφθῶσιν εἰς τὴν
 πυρὴν οἱ «*Αἰσται*» τοῦ Σχιλλέρου, ὁ «*Βέρθερος*» τοῦ Γαίτου, ὁλόκληρος ὁ
 Ἄρνιμ, ὁ Νοβόλτς, ὁ Ἰμερμαν, ἡ Βεττίνκ, ὁ Βρεντκῆνος καὶ σύμπας τῆς
 Γερμανίας ὁ πεζὸς τε καὶ ἑμμετρος ῥωμαντισμὸς, ἀφοῦ κατὰ μὲν τὸν γη-
 ρῶσαντα Γαῖτε αἱ ἐμπνευσις αὐτοῦ εἶναι καθαρῶς παθολογική, κατὰ δὲ
 τὸν Ἄρνιμ αὐτὸ ἐπὶ τῆς παρειᾶς τοῦ ἐρύθημα δὲν εἶναι πορφύρα ὑγείας,
 ἀλλὰ φλόξ πυρετοῦ.» Οὕτως ἀποφάνεται καὶ ὁ Φίχτε λέγων: «Ἡ ἐπιθυ-
 »μία ἰδανικοῦ ἀνεφίκτου εἰς τὸν ἄνθρωπον καθιστᾷ αὐτὸν δυστυχῇ ἄνευ οὐ-
 »δενὸς πραγματικοῦ λόγου δυστυχίας καὶ γεννᾷ οὕτω τὴν νοσοῦσαν καλλο-
 πνὴν.» ¹ Τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἀνέπτυξεν ὁ Ἑγελος ἐξηγῶν διὰ στιλπνῆς ἀλύσου
 ἀκαταμαχίτων θεωρημάτων τὴν μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας τέχνης

¹ Περὶ Θανάτου καὶ Ἀθανασίας σελ. 564.

διαφορᾶν, τοὺς ματαίους ταύτης ἀγῶνας πρὸς ἀποτύπωσιν ἀνωτέρου τινὸς τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων ἰδανικοῦ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀπελπισίαν. Ὡς ἀντίδοτον κατὰ τῆς ἀπελπισίας ταύτης καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ καλουμένης ἀξίας νοσοκομείου συγχρόνου ποιήσεως εἶχε στήσει ὁ Γαῖτε ἀντικρὺ τῆς κλίνης τοῦ γιγαντικῆς προτομῆς τοῦ Διὸς, πρὸ τοῦ ὁποῖου ηὔχετο ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου, ζητῶν παρ' αὐτοῦ ἀρχαιοπραπῇ γαλήνῃ ψυχῆς. Ἀλλὰ πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ φιλολόγων τὸ ζήτημα ἀπασχόλησε πλείστους καὶ ἐπιφανεῖς πολιτικούς ἀνδρας. Τὸν Κορμενῖνον, παρομοιάσαντα ἐν ἀναλύσει τῶν ἔργων τοῦ Λαμαρτίνου τὴν μὲν ἀρχαίαν ποίησιν πρὸς καλὴν παρθένον ἐστερμένην διὰ ῥόδων, τὴν δὲ νεωτέραν πρὸς μεμφίμορον φάσμα, σείων τὰ ὅσα τοῦ ἐν μέσῳ μνημείων τὸν κοινωνιστὴν φιλόσοφον Πέτρον Λετουκ,¹ τὸν ἡγέτην τῆς ἀντιπολιτεύσεως Βενιαμῖνον Κωνστάν,² τὸν Γυζῶτον καὶ ἄλλους ὁμοτίμους, ὧν ἡ μέρμυξ περὶ τούτου ἀπαδεικνύει τὴν νοσηρὰν ἐμπνευσιν τῆς συγχρόνου ποιήσεως οὐχὶ ἐλάχιστον φιλολογικόν, ἀλλὰ πληγὴν κοινωνικὴν ἀντανάκλωμένην ἐν τῇ ποιήσει. Πάντες οὗτοι ὡμολόγησαν ὅτι ἡ μὲν ἀρχαία ποίησις ἦτο ὑγιής, ἡ δὲ χριστιανικὴ ἢ ῥωμαντικὴ ἀνιάτως ἀρρώστος, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, τὸν παραλαβόντα ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀνέπαρον τὸ αἰσθημα τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου τούτου, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀμείωτον τὴν ἐλπίδα ἄλλου καλλιτέρου. Ἀλλ' ἐπεταὶ ἄρα ἐκ τῆς ἀρρώστιας ταύτης τῆς νεωτέρας ποιήσεως ὅτι πρέπει αὕτη νὰ θεωρηθῇ ἀνὰξία παντὸς λόγου, ὅτι περὶ ἧς ἦσαν τὰ ὄνειρα τοῦ ὑπερφυσικοῦ πυρετοῦ καὶ ἄμουςοι αἱ σήμερον ἀντηχοῦσαι ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τούτων ἀπηλπισμέναι κραυγαί; Τοῦτο διστάζομεν νὰ παραδεχθῶμεν καὶ νὰ ρίψωμεν μετὰ τοῦ κ. Βλάχου τὸ ἀνάθεμα ἐπὶ τὸ ἥμισυ τῆς ποιήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἄν δὲ οὐδόλως ἄπτονται τῆς καρδίας τοῦ ἡμετέρου ἐπικριτοῦ τὰ ὑγρὰ βλέμματα τῶν ἐκστατικῶν παρθένων τοῦ μεσαιῶνος· ἂν ἄσπρα εὐρίσκη τὰ νοσηρὰ ἀνθή τοῦ ῥωμαντισμοῦ καὶ ἡχῇ ἄμουςοι εἰς τὴν ἀκοήν του τὰ κροῦσμα κώδωνας θρηνοῦντος περὶ δυσμὰς ἡλίου τὴν θνήσκουσιν ἡμέραν, ἐν ἐλλείψει ἄλλης αἰσθήσεως, ἀποτεινόμεθα τότε εἰς τὴν γεῦσιν αὐτοῦ, ἐλπίζοντες τοῦλάχιστον νὰ συμφωνήσῃ μεθ' ἡμῶν, ὅτι τὸ *foie gras* εἶναι καὶ αἰὲν προϊόν νόσου καὶ κάλλιστον ἐν τούτοις σάχητόν.

Ἐν τῇ παρούσῃ ἡμῶν ἀπαντήσῃ, ἀνγκυαζόμενοι νὰ συμπίεζωμεν πλῆθος σπουδαίων ζητημάτων ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ὑμετέρας ὑπομονῆς, ὁμοιάζομεν μαθηματικὸν ἀγωνιζόμενον νὰ λύσῃ τὸ ἀρχαῖον πρόβλημα τοῦ μεγίστου ἐν ἐλάχιστῳ. Ἀλλὰ φοβούμενοι μὴ καὶ οὕτω καταχρώμεθα τῇ ὑμετέρᾳ εὐμενείᾳ, θέλομεν ἀπαντήσῃ τρέχοντες εἰς δύο τελευταίους ὄντως παραδόξους τοῦ ἡμετέρου ἐπικριτοῦ χρησμούς.

¹ Βλ. Παρατηρήσεις περὶ τῆς Συγχρόνου ποιήσεως προταχθείσας τῆς γαλλ. μεταφράσεως τοῦ Βερθέρου.

² Οὗτος ἐπράχματεύθη τὸ ζήτημα διὰ τοῦ γνωστοῦ μυθιστορήματος «*Αδελφοί*».

Ὁ κ. Βλάχος, διακρινὼν αὐτογνώμωνως τοὺς ποιητὰς εἰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς, εἰς μόνους τοὺς τελευταίους τούτους συγχωρεῖ ν' ἀρμόζωσι τὴν λύραν πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ κοινοῦ, ἐνῶ τοὺς ἀληθεῖς θέλει αὐτάρκειαι καὶ ὅλως ἀπ' αὐτοῦ ἀνεξαρτήτους, τὸν δὲ τοιαῦτον ἰσχυρισμὸν θεωρεῖ ἀρκούντως ἀπαδεδειγμένον διὰ τοῦ γνωστοῦ ᾠσματοῦ τοῦ Γαῖτε, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς παρομοιάζεται πρὸς πτηνὸν ἥδον ἐπὶ κλάδῳ καὶ ἀρκοῦν ἑπαθλὸν νομίζον τὴν ἐκ τοῦ ᾠσματος τοῦ ἡδονῆν. Ἀλλὰ τὸ τετράστιχον τοῦτο λεπτομερῶς ἀνέλυσε καὶ ἐσχολίασεν ὁ Ἐγέλω, ἀποδείξας ὅτι ἐγράφησαν μὲν ἴσως οὕτω παροδικὰ τινεὶ προϊόντα λυρικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὁ κανὼν ὅμως οὐδόλως ἐφαρμόζεται εἰς τὴν σπουδαίαν ποίησιν, καὶ οὔτε ὁ Πίνδαρος οὔτε ὁ Σαιξπηρὸς ἐστιχοῦργουν ὅπως ταρετίζει τὸ πτηνόν, ἀλλ' ἐξέφραζον τοὺς μυχίους πόθους ὁλοκλήρου λαοῦ.¹ Καὶ τὰ μὲν παρ' Ἐγέλω οὐδόλως εἶναι ἄπορον ν' ἀγνοῇ ὁ ἡμέτερος ἐπικριτὴς, ἀλλ' ἂν ἐλάμβανε τοῦλάχιστον τὸν κόπον νὰ στρέψῃ ὀλίγα τινὰ φύλλα τοῦ περιέχοντος τὸ ἀνωτέρω τετράστιχον τόμου τοῦ Γαῖτε, ἐν εἵχεν ἀνὰ χεῖρας, ἤθελεν εὑρεῖ εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τὸ πρῶτον ᾠσμ. ἀρχόμενον διὰ τῶν ἐξῆς στίχων: «Οἱ ποιηταὶ ἀγαπῶσι νὰ ἐπιδεικνύωνται εἰς τὸ πλῆθος καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην τῶν ἐπυφνημιῶν αὐτοῦ». Ἐξεκολουθῶν ἔπειτα ν' ἀνελίσσῃ τὸν Γαῖτε ἤθελεν εὑρεῖ ἐν ἄλλῳ τόμῳ τὴν ἐξῆς περικοπὴν: «Ὁ ποιητὴς οὐδέποτε πρέπει νὰ παρεκτρέπεται τῆς ὁδοῦ, ἣν χαράσσουσιν αὐτῷ καὶ διαθέσεις τοῦ ἔθνους του, οὔτε ν' ἀρκῆται εἰς ἑαυτόν· διότι ἔχει ἀπαρξίτητον ἀνάγκην πρὸς ἐπιτυχίαν ἐξωτερικῆς παρορμήσεως καὶ κοινοῦ ἐνδιαφερομένου εἰς ὅ, τι γράφει».² Ἄν δὲ πλὴν τούτων ἐλάμβανε τὸν κόπον ν' ἀναγνώσῃ τὰ παρὰ τῷ Ῥίχτερ περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος,³ τὰς ἐξομολογήσεις τοῦ Λοπεδεβέγα⁴ καὶ τοῦ Ῥκίνα, ἢ τοῦλάχιστον τὰ παρ' Ἀσωπίῳ περὶ Εὐριπίδου, ἤθελεν ἐξ ἀπαντος πεισθῆ ὅτι καὶ οἱ μέγιστοι τῶν ποιητῶν, ἀντὶ νὰ θεωρῶσιν ὡς τὰ πτηνὰ ἀρκοῦν ἑπαθλὸν τὴν ἐκ τοῦ ἰδίου ᾠσματος ἡδονήν, ἔχουσιν ἀπ' ἐναντίας ἀπαρξίτητον τὴν ἀνάγκην τοῦ θαυροῦ τῶν χειροκροτημάτων, ἵνα στιχοῦργῶσιν, ὡς οἱ ἡμίονοι, ἵνα βαδίζωσι, τοῦ ἤχου τῶν ἀναρτωμένων εἰς τὸν τράχηλον αὐτῶν κωδίωνων.

Σημειώσεως δὲ ἄξιον φαίνεται ἡμῖν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ γενικοῦ περὶ παντὸς πράγματος διαταγμοῦ, καθ' ἣν αὐτοὶ οἱ μέγιστοι συγγραφεῖς ἀπέχουσι πάσης ἀπὸ τρίποδος ἀποφάνσεως, μεταχειριζόμενοι κατακόρως τὰ διστακτικὰ ἐπιρρήματα⁵, ὁ κ. Βλάχος κατώρθωσε νὰ γράψῃ πολυσέλιδον διατριβὴν, μὴ περιέχουσιν οὔτε ἐν ἴσως, οὔτε ἐν πιθανῶς, οὔδὲ

1. Δίδοθη. τόμ. α', σελ. 99.

2. Συνδιαλέξεις (Gesprache) μετὰ τοῦ Ἐκερμάνου, τόμ. Α', σελ. 163.

3. Εἰσαγ. εἰς τὴν Δίδοθητικὴν τόμ. Α', σελ. 149.

4. Βλ. τὸ περὶ αὐτοῦ ἄρθρον εἰς τὴν «Γεν. Βιογραφίαν» τοῦ Michaud.

5. Ἀναγινώσκοντες τὸ τελευταῖον πόνημα τοῦ Γενὰν ἐσμενέωμεν ἐν αὐτῷ πλείστας περιόδους περιχοῦσας δύο ἢ τρία ἴσως καὶ ἰσάριθμα πιθανῶς. Καθηγητὴς δέ τις τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ἀνεκρίνωσεν ἡμῖν τὴν αὐτὴν παρατήρησιν περὶ τοῦ Haekel.

τὸ ἐλάχιστον ἂν δὲν ἀπατῶμαι. Ἀλλὰ περὶ πάντων ἐτοίμως καὶ ἀδιστακτως ἀπορροῖζει. Τὴν μίαν θεωρίαν ὀνομάζει ἀποτόμως ψευδῆ, καὶ ἄλλην ἀνήκουσαν εἰς πασίγνωστον φιλοσοφικὴν σχολὴν θέλει πρωτόκουστον ἰδικήν μου. Ἐκφράζων μίαν οἷαν δῆποτε γνώμην του κηρύττει συμφώνους πρὸς αὐτὴν πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς κριτικοὺς μικροὺς τε καὶ μεγάλους, καὶ πρὸς βασιῶσιν τούτου παραπέμπει εἰς τοὺς εἰπόντας ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον. Τοὺς μακαρίτας ἀδελφοὺς Σούτσους θέλει ποιητὰς, οὐχὶ ὅπως τοιοῦτους τὸν Κορνῆλιον καὶ τὸν Ρακίναν. Τὸν κ. Ραγκαδῆν συγκαταλέγει μετὰ τοῦ κ. Ἀχιλλέως Παρῆαχου μετὰ τῶν γνησίων Ἑλλήνων, τῶν ὅλως ξένων εἰς τὰ μαγγανεύματα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὸν δὲ προσιμῶδη καταστάντα ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τὴν ἀρχαϊκὴν τοῦ ὕφους ἐγκράτειαν Λεοπάρδην συγκατηγορεῖ μετὰ τοῦ Μανζόνι ὡς διδάξαντά τὸν Ζαλακώσταν τὴν στομπολογίαν. Τοιαύτην ὁραῦσιν δὲν ἤθελε κατορθώσῃ οὔτε ὁ κ. Ἀφεντούλης ὁμιλῶν περὶ Δάντου, οὔτε σεισμὸς ἐντὸς ἐργαστηρίου ὑαλικῶν. Ἡμεῖς δὲ ἀφ' ἐνός μὲν τοιαῦτα ἀναγινώσκοντες, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰλικρινῶς ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐπιτύχωμεν λύσιν τινὰ τῶν ἀνωτέρω αἰνιγματῶν ὅπως δῆποτε εὐνοϊκὴν πρὸς τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τῆς κριτικῆς γνώσεως τοῦ κ. Βλάχου, μόνον μίαν εὑρομεν πιθανήν, τὴν ἐξῆς: ὅτι ὡς ἄλλοτε ἔκρινε καλὸν νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν βουτσίναϊον ἀγῶνα γερμανικὸν δρᾶμα ὡς πρωτότυπον ἰδικόν του, ἵνα λάβῃ τὴν ἐπιούσαν τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σκώψῃ τὴν ἀμάθειαν τῶν ἀπατηθέντων καθηγητῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπήγγειλεν ὡς γνώμας τοῦ Ἐγγέλου, τοῦ Φίχτε καὶ τοῦ Levaque μυρία παρατρέφωδα, ἵνα γελάσῃ ἔπειτα ἐπὶ τῇ εὐπιστίᾳ τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, καταπιόντος ταῦτα, ὡς ὁ Κρόνος ἐσπαργανωμένους λίθους ἀντὶ παιδίων.

Εἰς μίαν μόνην ὑπολείπεται ν' ἀπκντήσωμεν μομφήν. Ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν, ἀποβλέποντες πρὸ πάντων εἰς τὸ ποῖόν καὶ τὴν πλημμύραν τῶν σήμερον στιχοπλόκων, ἀπεφάνθημεν ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ μεταβατικὴ κατὰστασις, δι' ἧς διερχόμεθα, δὲν φαίνεται κατάλληλος πρὸς ἀνάπτυξιν ποιήσεως ἀξίας τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἀλλ' οἱ κύριοι οὗτοι, ἀποκόψαντες ἐκ τῆς ἀνωτέρω φράσεως τὸν χρονικὸν περιορισμὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος, παρέστησαν ἡμᾶς ὡς μετ' αὐτῶν συμπεριλαβόντας εἰς γενικὸν ἀνάθεμα πᾶσαν τὴν ποίησιν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος καὶ ὁλόκληρον ἔθνος καταδικάσαντας εἰς ποιητικὴν ἀφασίαν. Ἡ τοιαύτη τακτικὴ δὲν εἶναι νέα· ἀπαραλλάκτως οἱ ἱερεῖς καὶ ὑπουργοὶ τοὺς μόνην τὴν ἀθλιότητα αὐτῶν ἐλέγχοντας παριστῶσιν ὡς ἀσεβοῦντας πρὸς τὰ θεῖα ἢ τὸ ἀνεύθυνον τοῦ βασιλέως. Πρὸς ταῦτα ἀδύνατον εἶναι ν' ἀπκντήσωμεν σήμερον, ὑπὲρ τὸ μέτρον ἤδη τὴν ὑμετέραν εὐμένειαν καταχρασθέντες. Ἀλλ' ἂν ἡ κατ' ἀνάγκην ξηρότης καὶ αἱ παραπομπαὶ τῆς ἀνωτέρω καλλιλογικῆς ἀνακρίσεως δὲν ἐξήντησαν τὸ ταμεῖον τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν, τολμῶμεν, Κύριοι, νὰ ζητήσωμεν τὴν οὐσίαν μιᾶς ἔτι ἐσπέρας, τῆς τοῦ πρωτεχοῦ Σαββάτου, ἵνα ἐξετάσωμεν τὰ τῆς νεωτέρας παρ' ἡμῶν ποιήσεως

καὶ κατὰ πόσον ἠτεθήσμεν πρὸς αὐτήν. Τελευτῶντες δὲ τοῦτο μόνον προσθέτομεν, ὅτι ἂν ὄντως ἔχῃσι ποιητικὴν ἀξίαν οἱ σήμερον κατακλύζοντες ἡμεῖς στίχοι, δίκαια εἶναι τότε καὶ ἐν τοῖς προλόγοις τούτων ἀρκεῖ τῶν ποιητῶν κατὰ τῆς πεζότητος καὶ ἀνκλῆσις τοῦ κοινοῦ πρὸς καλὰ ἔργα, καταδικάζοντα τὴν ἐπιούσαν τῆς βραδεύσεως ἄγνωστα καὶ ἄκλαυστα εἰς τὸν τάφον. Ἄν δὲ πάλιν ὑποτεθῇ ἡ περιφρόνησις δικαία, καὶ ἐν τούτοις θεωρηθῇσι τὰ τοιαῦτα στιχορρήματα, οὐχὶ ὡς ἐξαμβλώματα περιόδου ποιητικῆς στειρώσεως, ἀλλ' ὡς γνήσια καὶ ὄριμα τέκνα τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, τότε πρέπει ἐξ ἀπικντος ν' ἀπελπισθῶμεν καὶ νὰ ἐλεεινολογήσωμεν τὸν πατέρα τοιούτων γόνων. Ἄλλ' ἐγὼ, Κύριοι, οὔτε ν' ἀπελπισθῶ θέλω, οὔτε ὕμῃς ν' ἀπελπίσω. Ὁ μέγιστος τῶν φιλελλήνων Σατωδριάνδης, ἐπισκεφθεὶς τὴν χώραν ἡμῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἀφοῦ λεπτομερῶς περιέγραψε τὴν ἀθλιότητα, τὴν ἀμάθειαν καὶ τοὺς δουλικούς μώλωπας τῶν τότε Ἑλλήνων, ἀντὶ ν' ἀπελπισθῇ, ἐπιλέγει: «Φρονῶ ἐν τούτοις ὅτι πολλὴ ἀκόμη ὑπάρχει » ἐν Ἑλλάδι λανθάνουσα μεγαλοφυΐα, καὶ ἐκ τῶν σπλάγγων αὐτῆς θέλουσι » γεννηθῇ καὶ πάλιν οἱ διδάσκαλοι τῆς Δύσεως καθ' ὅλα». Τοιαύτην τρέφομεν καὶ ἡμεῖς περὶ ποιήσεως παρήγορον ἐλπίδα, φρονούντες ὅτι χώρα ἥτις ἐγέννησεν Ὀμήρους καὶ Σοφοκλεῖς, καὶ εἶχε χθὲς ἀκόμη δημοτικὰ ἄσματα καὶ Σολωμόν, δικαιοῦται νὰ περιμένῃ τοὺς ἐφαμίλλους τῇ ποιήσει, εἰς τούτους ἐπιφυλάττουσα παρθένον τὴν δόφνην καὶ ἀμείωτον τὸ ἱερὸν ὄνομα ποιητῆς.

ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΕΙΟΥ ΔΙΩΓΜΟΙ ΕΝ ΡΩΣΙΑ.

Πλεῖστα ὅσα ἔχουσι γραφῇ περὶ γενειάδος καὶ δύναται νὰ γείνη συλλογὴ τόμων ὅλων ἐξιστορούντων τοὺς κατὰ καιροὺς συρμούς καὶ τὰς διαφόρους περιπετείας αὐτῆς. Τῶν δὲ σπουδαιωτέρων καταδιώξεων εἶναι ὅσας ἐν Ῥωσίᾳ ἐπὶ Πέτρου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπέστησαν οἱ φέροντες γένειον ταύτας, καθ' ὅσον ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν νομισματικὴν, ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν, ἀκολουθοῦντες κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἐν τῇ *Revue numismatique* (1847) ἄρθρον τοῦ κυρίου E. Cartier.

Πέτρος ὁ μέγας, ἐπιστρέψας κατὰ τὸ 1698 εἰς τὰ κράτη του, μετὰ διαμονὴν δύο σχεδὸν ἐτῶν ἐν Ὀλλανδίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀναμορφώσεις δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι ἤθελε δυνηθῇ νὰ εἰσγάγῃ εἰς τὴν χώραν του πολιτισμὸν ὅμοιον πρὸς ὃν εἶχε γνωρίσει ἐν τοῖς ταξιδίοις του· ἐνόμισε δὲ πρέπον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν του μέχρι τσούτου, ὥστε καὶ ν' ἀνγκυχήσῃ τοὺς Ῥώσους νὰ δεχθῶσι τὰς ξενικὰς συνηθείας. Τῆς δὲ συνηθείας τοῦ φέρειν μικρὰν γενειάδα ἐκλειψάσης παντοῦ σχεδὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ 17' αἰῶνος, ὁ μονάρχης τῶν Ῥώσων προέγραψε